

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Darbo teisės katedra**

Mindaugo Zajankausko,
V kurso, darbo teisės
studijų atšakos studento

Magistro darbas

**Socialinė rizika: samprata ir ryšys su socialinės apsaugos
išmokomis**

Vadovas: lekt. dr. J. Maculevič
Recenzentė: as. S. Cirtautaitė-Kaminskienė

Vilnius 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
1.SOCIALINĖS RIZIKOS SAMPRATA.....	5
2. SOCIALINĖ APSAUGA LIETUVOJE	8
3. SOCIALINIS DRAUDIMAS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOJE	10
3.1. Valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija.....	11
3.2. Valstybinė socialinio draudimo netekto darbingumo pensija	18
3.3. Valstybinė socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensija	21
3.4. Valstybinio socialinio draudimo išmokos asmenims susirgus.....	24
3.5. Motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) pašalpos.....	28
3.6. Nedarbo draudimo išmoka	31
3.7. Valstybinio socialinio draudimo išmokos susižalojus darbe.....	36
3.8. Medicininė priežiūra	40
4. SOCIALINĖ PARAMA SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOJE.....	43
4.1. Socialinės paramos išmokos – socialinės paramos dalis.....	44
4.1.1. Socialinės išmokos šeimoms	45
4.1.2. Šalpos išmokos	47
4.1.3. Socialinė pašalpa ir būsto šildymo, šalto bei karšto vandens išlaidų kompensacijos.....	50
4.1.4. Transporto išlaidų ir lengvųjų automobilių įsigijimo, jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos.....	53
4.1.5. Socialinė parama mokiniams.....	54
4.1.6. Laidojimo pašalpa.....	55
4.2. Socialinės paslaugos – socialinės paramos dalis.....	55
IŠVADOS	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS:	59
SANTRAUKA	63
SUMMARY	64
PRIEDAS Nr. 1.....	65
PRIEDAS NR.2	66

ĮVADAS

Nagrinėjamos temos aktualumas. Magistrinio darbo tema aktuali tuo, kad socialinės rizikos užimama vieta socialinės apsaugos sistemoje yra labai svarbi. Nei vienas žmogus negali žinoti, kada jis pateks į situacija, kai teks susidurti su socialine rizika. Šiame darbe bus stengiamasi atsakyti ar pakankamai yra socialinės apsaugos išmokų, skiriamų asmenims, susidūrusiems su įvairiomis socialinės rizikos rūšimis ir ar šių išmokų dydžiai užtikrina bent minimalius asmenų poreikius.

Tyrimo objektas. Magistrinio darbo tyrimo objektu yra socialinė rizika, jos rūšys bei socialinės apsaugos išmokos.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Šio darbo tikslas – kompleksinis socialinės rizikos sąvokos, jos rūšių bei su jomis susijusių socialinės apsaugos išmokų nagrinėjimas ir analizė.

Siekiant minėto tikslo magistriniame darbe bus keliami ir sprendžiami tokie pagrindiniai uždaviniai:

- 1) pateikti socialinės rizikos sampratą;
- 2) nustatyti socialinės rizikos vietą socialinės apsaugos sistemoje;
- 3) išanalizuoti socialinės rizikos rūšis per socialinės apsaugos išmokas;
- 4) atskleisti su socialine rizika susijusių socialinių apsaugos išmokų mokėjimo tvarką bei dydžius;
- 5) priskirti socialinės apsaugos išmokas socialinės apsaugos sistemos dalims (socialiniam draudimui arba socialinei paramai);
- 6) suformuluoti pagrindines problemas, susijusias su socialinės apsaugos išmokomis, ir pateikti jų sprendimo variantus.

Darbo naujumas. Išsamiai išnagrinėtų socialinės rizikos rūšių bei su jomis susijusių socialinės apsaugos išmokų Lietuvoje nebuvo. Magistrinio darbo naujumą pagrindžia kompleksinis pasirinktos temos nagrinėjimas. Iki šiol ši tema buvo nagrinėjama tik fragmentiškai, labiau koncentruojantis į tam tikrą socialinės rizikos rūšį bei apžvelgiant socialinės apsaugos išmokas, skiriamas tik su tam tikra socialine rizika susidūrusiems asmenims.

Darbo šaltiniai. Pagrindiniai pozityviosios teisės šaltiniai, kuriais remiantis bus rašomas šis darbas yra Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybinių socialinio draudimo

pensijų įstatymas, Nedarbo socialinio draudimo įstatymas, Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, Valstybinių šalpos išmokų įstatymas, taip pat Vyriausybės nutarimai, Konstitucinio Teismo nutarimai bei lietuvių mokslininkų, t. y. A. Guogio, R. Lazutkos, J. Tartilo, L. Žalimienės darbai, kuriuose nagrinėjamos tam tikros socialinės rizikos rūšys bei jų ryšys su socialinės apsaugos išmokomis.

Tyrimo metodai. Rašant magistrinį darbą taikyti ir tarpusavyje derinti įvairūs metodai:

- 1) sisteminis turinio analizės bei loginis – remiantis šiais metodais analizuojami teisės norminiai aktai ir kiti literatūros šaltiniai, siekiant kuo tiksliau apibūdinti kiekvienos socialinės rizikos rūšies ypatumus bei socialinės apsaugos išmokų mokėjimo priežastis;
- 2) teleologinis – pasitelkiamas siekiant atskleisti tikrąjį teisės normų turinį bei išaiškinti įstatymų leidėjo ketinimus skirti tam tikro dydžio socialinės apsaugos išmokas su socialine rizika susidūrusiems asmenims;
- 3) sintezės – siekiant atsakyti į šiame darbe iškeltus uždavinius, socialinės apsaugos išmokos grupuojamos į socialinio draudimo ir socialinės paramos išmokas.

Darbo struktūra. Magistrinį darbą sudaro įvadas, keturios dėstomosios-tiriamosios dalys, išvados. Darbo pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas, darbo santraukos lietuvių ir anglų kalbomis bei tyrimo tikslų atskleidimui aktualūs priedai.

Pirmojoje dalyje „Socialinės rizikos samprata“ pateikiama socialinės rizikos sąvoka, nustatoma socialinės rizikos vieta socialinės apsaugos sistemoje.

Antrojoje dalyje „Socialinė apsauga Lietuvoje“ nurodoma, kokios sudedamosios dalys sudaro Lietuvos socialinės apsaugos sistemą.

Trečiojoje dalyje „Socialinis draudimas socialinės apsaugos sistemoje“ konkretizuojama, kokias išmokas turi teisę gauti asmenys, apsidraudę socialiniu draudimu. Taip pat nurodomos socialinio draudimo rūšys bei jų ryšys su socialinės rizikos rūšimis.

Ketvirtojoje dalyje „Socialinė parama socialinės apsaugos sistemoje“ atskleidžiama, kad socialinę paramą sudaro socialinės paramos išmokos ir socialinės paslaugos. Šioje dalyje apžvelgiama, kada asmenys įgyja teisę į socialinę paramą.

1.SOCIALINĖS RIZIKOS SAMPRATA

Socialinė apsauga, kaip valstybinė politikos priemonė, raidos atžvilgiu yra dar visai nesenas reiškinys, gyvuojantis ne daugiau kaip vieną šimtmetį. Moksliniai šio reiškinio pagrindai pradėti kurti dar vėliau. Tai patvirtina tas faktas, kad šios srities mokslas ir mokymas vis dar neturi galutinai suformuluotų ir visuotinai priimtų terminų bei sąvokų. Vis dar trūksta išsamumo, nėra suvienodinti galimų rizikos faktorių ir jiems sumažinti bei eliminuoti būtinų priemonių pavadinimai. Dėl nevienodo politinių vertybių vertinimo, skirtingų visuomeninių ir ekonominių struktūrų valstybėse, kuriose egzistuoja vienodos ar panašios gyvenimo sąlygos susidarymo, susiformavo įvairios socialinės apsaugos formos ir nevienodos apimties apsaugos sistemos.

Žmonės nuo seno supa pavojų kupina aplinka, tačiau kiekviename žmoguje slypi sugebėjimas įspėti galimus pavojus, sumažinti jų poveikį ir neigiamus padarinius. Todėl žmonės yra linkę draustis nuo nemalonių netikėtumų ir potencialių rizikos faktorių. Antra vertus, kiekvienam piliečiui aišku, kad jis bet kada gali tapti priklausomu nuo aplinkinių pagalbos, paramos ir garantijų. Netikrumas dėl ateities formuoja natūralų žmogaus apsaugos poreikį, kuris gali būti patenkinamas visuomeninio susitarimo pagrindu. Apsaugos poreikis išryškėja žmogui gimstant ir išlieka visą gyvenimą, ypač pasireiškdamas gyvenimo saulėlydyje. Tačiau pagalbos apimtis ir galimybė ta pagalba pasinaudoti priklauso nuo to, ar visuomenėje egzistuoja daugumos piliečių pripažinta tokios pagalbos organizavimo sistema¹.

Kiekvienas žmogus socialiniu požiūriu yra menkai teapsaugotas. Nė vienas nėra garantuotas, kad jam, susidarius tam tikroms aplinkybėms, pavyks išvengti pavojaus tiek sveikatai, tiek grėsmės netekti darbo pajamų arba patirti ypatingų išlaidų. Šios aplinkybės – tai liga, senatvė, neįgalumas, darbingumo netekimas, medicininės priežiūros būtinumas ir kitos. Dažniausiai įveikti šias aplinkybes pats žmogus negali, nes tai mažai tepriklauso nuo jo valios. Šių aplinkybių atsiradimą nulemia objektyvios socialinės-ekonominės sąlygos, glaudžiai susijusios su darbine veikla. Šios neigiamai žmogaus gyvenimą veikiančios aplinkybės labai svarbios ne tik jo gyvenime, bet dažniausiai daro įtaką ir visuomenės socialiniam stabilumui, o kartu ir valstybės vieningumui, todėl čia kyla būtinybė įsikišti valstybei. Valstybė prisiima dalį atsakomybės už šių aplinkybių atsiradimą ir jų padarinius ir sukuria socialinės apsaugos sistemą, skiria valstybines pensijas, socialinį aprūpinimą ir socialines paslaugas. Būtina pabrėžti, kad valstybė

---

¹ SCHULTE-MIMBERG U.; ANGELE S.; HEINE W.; *et al.* *Socialinė apsauga: tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1998, p. 3-4. ISBN 9986-806-05-4.

neprisiima ir netgi objektyviai negali prisiimti atsakomybės už visų aplinkybių, kurios kelia žmogui pavojų, padarinius. Valstybė pati nustato aplinkybes, kurioms esant ji įsipareigoja teikti pagalbą. Tai dažniausiai yra įtvirtinta pagrindiniame šalies įstatyme ir kituose įstatymuose bei poįstatyminiuose teisės aktuose. Lietuvos Respublikos Konstitucijos² (toliau – Konstitucija) 48 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Konstitucijos 52 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.

Šios aplinkybės socialinės apsaugos teisėje įvardijamos kaip socialinės rizikos veiksniai. Kiekvienoje valstybėje, visuomenėje egzistuoja daug socialinės rizikos veiksnių, tačiau socialinės apsaugos teisėje socialinės rizikos veiksniais laikomi tik tie, kurie pripažįstami aplinkybėmis, kurioms esant valstybė imasi socialinės apsaugos funkcijų. Šios aplinkybės pripažinimas socialiniu rizikos veiksniu susijęs su poreikiu užkirsti kelią tokioms aplinkybėms atsirasti, o joms atsiradus – panaikinti arba sušvelninti jų poveikį.

Pagrindinis socialinės rizikos požymis yra materialinės padėties pablogėjimo tikimybė. 102-oje Tarptautinės darbo organizacijos (toliau – TDO) konvencijoje nurodomi šie socialinių išmokų atvejai, susiję su socialine rizika: medicininė priežiūra, kompensacija susirgus, invalidumo (netekto darbingumo) pensija, maitintojo netekimo pensija, nedarbo pašalpa, senatvės pensija, pinigine išmoka nelaimingo atsitikimo darbe atveju, pašalpa šeimai bei motinystės pašalpa. Iš šių socialinių išmokų schemas galima išskirti pagrindines socialinės rizikos rūšis, tai: medicininė priežiūra, liga, neįgalumas, mirtis, nedarbas, senatvė, sužalojimas darbe, šeimos rūpesčiai bei motinystė. Konvencijoje pateikiamas minimalių socialinės rizikos atvejų sąrašas, kuris kiekvienoje valstybėje gali būti papildytas pagal kilusius socialinės apsaugos poreikius, pavyzdžiui, išskirtinas nepritekliaus (skurdo) atvejis³.

Kultūrinė aplinka iš esmės negali būti palanki socialinės rizikos asmenims, kuriuos lydi senatvė, neįgalumas, ligos, nelaimingi atsitikimai ir nedarbas. Išvardintos socialinės rizikos rūšys, kartu su motinyste, skurdu ir socialine atskirtimi apibūdina socialinės apsaugos klientus. Svarbu tai, kad socialinės rizikos asmenys dažniausiai ne dėl savo

---

² Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

³ TARTILAS J. *Socialinės saugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. p. 14-17. ISBN 9955-563-75-3.

kaltės tampa socialinės apsaugos klientais, jiems būdinga didesnė ar mažesnė marginalizacija⁴, kuri gali baigtis visiška socialine atskirtimi ir asocialumu⁵.

Visuomenėje iškyla daugybė reikmių socialinei apsaugai. Kiekvieno žmogaus socialiniam saugumui gresiantis pavojus tik papildo šių poreikių sąrašą. Tačiau tai nereiškia, kad socialinės apsaugos sistema šiuos poreikius kiekvienu atveju pripažįsta kaip naują socialinės rizikos veiksnį. Bet kuris galintis atsirasti naujas socialinės apsaugos poreikis dažnai patenka į jau egzistuojančios ir pripažintos socialinės rizikos rėmus. Socialinės apsaugos poreikis gali atsirasti ir už socialinės apsaugos sistemos ribų. Kita vertus, socialinės apsaugos poreikis gali būti toks ryškus ir specifinis, kad jį būtina pripažinti kaip naują ir visiškai pribrendusį socialinės rizikos veiksnį. Tokiu atveju sunku nustatyti, kas turi skatinti socialinės apsaugos poreikio kaip socialinės rizikos pripažinimą. Bet kuriuo atveju įstatymų leidėjas čia turi suvaidinti svarbų vaidmenį, kadangi socialinės rizikos pripažinimas labai priklauso nuo tiksliai ir aiškiai suformuluotų įstatymų bei poįstatyminių aktų, numatančių įstatymų įgyvendinimo būdus bei priemones. Be to, yra spauda ir viešoji nuomonė, kurios taip pat gali turėti reikšmės pripažįstant socialinės apsaugos poreikį kaip socialinę riziką. Tai reiškia, kad vienas ir tas pats objektyvus socialinės apsaugos poreikis gali būti pripažįstamas kaip socialinė rizika vienoje šalyje ar socialinės apsaugos sistemoje ir nepripažįstamas tokiu kitoje šalyje ar socialinės apsaugos sistemoje⁶.

Taigi, socialine rizika galima vadinti materialinės padėties pablogėjimo tikimybę dėl darbo pajamų praradimo esant svarbioms bei objektyvioms socialinėms priežastims, taip pat esant papildomoms išlaidoms išlaikant vaikus ir kitus šeimos narius, kuriems reikalinga pagalba, arba dėl medicininių ar kitokių socialinių paslaugų poreikio tenkinimo būtinumo⁷. Galima teigti, kad socialinė rizika socialinės apsaugos sistemoje užima itin svarbią vietą, nes socialinės apsaugos sistema buvo sukurta tam, kad suteiktų apsaugą asmenims, susidūrusiems su įvairiomis socialinės rizikos rūšimis.

---

⁴ Marginalizacija - pastovus išstūmimo procesas, kai asmeniui sunku egzistuoti, nes jo niekas nepalaiko. Marginalas yra žmogus, kuris dėl tam tikrų savybių iš visur išstumiamas ir niekas jo nenori priimti atgal. Jis yra tarsi tarp dviejų grupių: viena – iš kurios išėjo, kita – į kurią norėtų pakliūti. Tačiau nei viena, nei kita jo nenori priimti. Jis atsiduria ant ribos ir tampa marginalu, nes realiai negali integruotis į visuomenę (pvz. benamiai, alkoholikai, kaliniai).

⁵ BRAZIENĖ R., GUŠČINSKIENĖ J. Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 2004, Nr.4, p. 50-56.

⁶ PIETERS D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. p. 47-48. ISBN 9986-752-34-5.

⁷ МАЧУЛЬСКАЯ Е. Е., ГОРБАЧЕВА Ж. А. *Право социального обеспечения*. Москва: Книжный мир, 2001. p. 8. ISBN 5-8041-0006-8.

2. SOCIALINĖ APSAUGA LIETUVOJE

Socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją. Jos padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą. Tai yra svarbiausia laisvo žmogaus saviraiškos sąlyga. Abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsisaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti. Todėl valstybė kuria socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą. Asmenims, dėl nedarbingumo ar kitų nuo jų nepriklausančių priežasčių negalintiems užsidirbti pakankamai lėšų gyvenimui, socialinis aprūpinimas paprastai yra teikiamas dviem formomis – socialinio draudimo ir socialinės paramos⁸.

Socialinis draudimas – tai socialinės apsaugos sistemos dalis, finansuojama specialiomis įmokomis ir mokanti su tomis įmokomis susietas išmokas. Socialinė parama – socialinės apsaugos dalis, kuri teikia šalies gyventojams piniginę ir nepiniginę paramą, įskaitant socialines paslaugas.

Socialinio draudimo ir socialinės paramos skirtumas yra pakankamai aiškus – kiekvienas apsidraudęs žmogus, kuris patenka į socialinės rizikos situaciją, be jokio papildomo jo lėšų tikrinimo, turi teisę gauti socialinio draudimo išmoką, o kiekvienas pretenduojantis gauti socialinę paramą, turi būti pasirengęs patikrinimui, ar jo pragyvenimo lygis atitinka visus reikalavimus tokiai paramai gauti. Tokių patikrinimų metu įvertinamos visos asmenų turimos lėšos. Gali būti, kad riba tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos vis labiau mažės, nes šiais laikais yra pripažįstama kiekvieno žmogaus teisė į socialinę paramą, o socialinio draudimo išmokos vis dažniau skiriamos tik įvertinus turimas lėšas. Tikslinga būtų sujungti šias abi pagalbos rūšis į vieną socialinės apsaugos sąvoką⁹.

Pateiktasis socialinės apsaugos skirstymas į socialinį draudimą ir socialinę paramą yra kiek idealizuotas. Realioje tikrovėje kartais naudojamos socialinės apsaugos programos, kurias sunku tiksliai priskirti, kuriai nors vienai iš aukščiau paminėtų

---

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1997, Nr. 23-546.

⁹ TARTILAS J. *Socialinės saugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. p. 10. ISBN 9955-563-75-3.

socialinės apsaugos sistemos dalių. Pirmiausia tai pasakytina apie kategorines išmokas, kurios suteikiamos tam tikroms iš anksto numatytoms gyventojų kategorijoms, netikrinant jų gyvenimo sąlygų ir pajamų, pašalpos dydžio nesiejant su minimaliais pragyvenimo standartais. Todėl minėtas pašalpas galima vadinti socialine parama tik su tam tikra išlyga, nors jos ir yra finansuojamos iš valstybės ar savivaldybės biudžetų, kadangi iš pretendentų nereikalaujama nei išankstinių nuopelnų darbo rinkoje, nei skurdumo įrodymų.

Tokias socialines išmokas galima būtų laikyti tarpinėmis tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos, bet pagal kilmę jos vis dėlto artimesnės socialinei paramai. Kategorines išmokas galima vertinti kaip supaprastintą socialinę paramą skurstantiesiems. Vietoj kiekvieno asmens ar šeimos, pretenduojančių į socialinę paramą, pajamų ir gyvenimo sąlygų tikrinimo daroma prielaida, kad tam tikros asmenų ar šeimų kategorijos paprastai gyvena nepasiturinčiai: labai senyvo amžiaus asmenys, šeimos, auginančios daug vaikų ar globojančios vaiką – sunkų ligonį, vieniša motina, auginanti nepilnamečius vaikus. Tuomet paprasčiau įteisinti tam tikro dydžio paramą tokioms asmenų kategorijoms. Jeigu tą paramą gaus ir vienas kitas asmuo, galintis be jos išsiversti, tos papildomos išlaidos bus mažesnės už sudėtingas kiekvieno atvejo tikrinimo procedūras¹⁰.

Socialinė apsauga, atsižvelgiant į socialinio draudimo elementus, klasifikuojama į Bismarko ir Beveridžo sistemas. Pagal Bismarko sistemą socialinis draudimas skirtas tik dirbantiems ir būtent samdomiems darbuotojams. Ši sistema užtikrina išmokas, kurių dydis ir mokėjimo trukmė dažniausiai priklauso nuo asmens darbo (draudimo) stažo ir nuo pajamų dydžio, gauto iki socialinės rizikos atsiradimo. Socialinio draudimo schemos finansuojamos iš darbuotojų ir darbdavių sumokėtų įmokų. Tuo tarpu Beveridžo sistemos socialinio draudimo schemų tikslas – apimti visus gyventojus. Pašalpos yra tam tikro nustatyto dydžio ir finansuojamos per mokesčių sistemą. Šios dvi sistemos neegzistuoja grynu pavidalu, bet yra mišraus pobūdžio. Lietuvoje veikia bismarkinio tipo sistema, kuri dėl nepakankamo šalies ekonominio išsivystymo užtikrina nedideles išmokas¹¹.

---

¹⁰ LAZUTKA R. Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber, 2001, p. 131-147. ISBN 9955-449-27-6.

¹¹ TARTILAS J. *Socialinės saugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. p. 11-12. ISBN 9955-563-75-3.

3. SOCIALINIS DRAUDIMAS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOJE

Valstybinė socialinio draudimo sistema apima draudimą nuo nedarbo, senatvės, neįgalumo, ligos ir nelaimingų atsitikimų darbe. Egzistuoja našlių ir našlaičių pensijos. Visos šios socialinės išmokos finansuojamos iš kelis milijardus litų sudarančio valstybinio socialinio draudimo fondo, kurį sudaro valdyba ir 47 teritoriniai skyriai¹².

Socialinio draudimo ištakos yra siejamos su dirbančiųjų teisės į tam tikras išmokas, taip pat ir į senatvės pensiją, pripažinimu. Šiai teisei įgyvendinti kuriami socialinio draudimo fondai, sudaromi iš darbdavių ir darbuotojų įmokų. Darbuotojų ir darbdavių įmokos skaičiuojamos nuo darbo užmokesčio ir su jomis susiejami būsimų pensijų ar pašalpų dydžiai. Tai yra esminis socialinio draudimo ypatumas¹³.

Socialinis draudimas pagrįstas kontrakto principu. Asmuo gali tikėtis išmokos socialinio pavojaus atveju, jeigu jis iš anksto dalyvavo socialiniame draudime ir savo arba darbdavio įmokomis prisidėjo prie sistemos finansavimo. Todėl dažnai ir pasakoma, kad socialinis draudimas remiasi nuopelnų principu. Kiti pagrindiniai socialinio draudimo bruožai seka iš jo pagrindinio principo:

- 1) jis finansuojamas įmokomis, kurias paprastai moka darbdaviai ir darbuotojai, tačiau šiais laikais dažnai prisideda ir valstybė. Nelaimingų atsitikimų darbe draudimo programas paprastai finansuoja tik darbdaviai;
- 2) pajamos suformuoja specialius autonomiškus valstybės biudžeto atžvilgiu fondus, iš kurių mokamos pensijos ir pašalpos bei padengiamos administravimo išlaidos;
- 3) fondų administravimas yra autonomiškas valstybinės valdžios atžvilgiu;
- 4) rezerviniai fondai, kurių laikinai nereikia išmokoms finansuoti, yra investuojami, siekiant uždirbti papildomų pajamų;
- 5) dalyvavimas jame yra privalomas, išskyrus kai kurias išimtis;
- 6) teisę į išmoką užtikrina sumokėtos apdraustojo ir/arba jo darbdavio įmokos;
- 7) įmokų ir išmokų dydžiai susieti su apdrausto asmens pajamomis.

Socialinio draudimo prigimtis yra dvejopa. Iš vienos pusės, jo išmokos „nusiperkamos“ išankstinėmis įmokomis. Tuo jis panašus į komercinį draudimą. Iš kitos

---

¹² GUOGIS A. Socialinė apsauga ir naujosios viešosios vadybos alternatyva. *Socialinis darbas*, 2005, Nr. 4(2), p. 13-19.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1997, Nr. 23-546.

pusės, įmokų ir išmokų dydžių priklausomybė nėra labai griežta. Priešingai, socialiniame draudime yra galimas perskirstymas iš didesnes pajamas gavusiųjų neturtingesniųjų naudai. Tuo socialinis draudimas skiriasi nuo komercinio, tuo jis panašus į socialinę paramą ir tuo pasireiškia visuomenės solidarumas. Taigi socialinis draudimas yra kiek sudėtingesnis instrumentas tiek už paprastą paramą, tiek už komercinį draudimą¹⁴.

Lietuvoje socialinio draudimo sistema apima labai platų socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratą. Yra išskiriami pensijų (senatvės, neteko darbingumo, našlių ir našlaičių) socialinis draudimas, ligos ir motinystės socialinis draudimas, nedarbo socialinis draudimas, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas bei sveikatos socialinis draudimas. Todėl socialiniu draudimu apdrausti asmenys, gali jaustis ramiau susidūrę su įvairiomis socialinės rizikos rūšimis, t. y. su senatve, neįgalumu (netektu darbingumu), maitintojo netekimu, liga, motinyste, nedarbu, sužalojimu darbe bei medicininės priežiūros būtinumu. Šios socialinės rizikos rūšys bus atskleidžiamos per socialinės apsaugos išmokas.

3.1. Valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija

Senatvė – natūralus žmogaus gyvenimo tarpsnis, kuris dar visai neseniai pasak vyraujančių visuomenėje mitų buvo vertinamas kaip neefektyvus, nedidinantis visuomenės išteklių. Galima teigti, kad minėtoms visuomenės nuostatomis atsirasti turėjo įtakos ir kai kurios mokslinės senėjimo teorijos, pavyzdžiui pasitraukimo teorija. Vykstantys visuomenėje socialiniai ekonominiai reiškiniai, ypač demografiniai pokyčiai paskatino atidžiau pažvelgti į senėjimo problemą. Mokslininkams ėmus tyrinėti susiformavo naujas požiūris į senatvę – buvo sukurta aktyvumo teorija. Ši mokslinė teorija tapo plačiai pripažinta šiuolaikiniame visuomenės raidos etape, kuriam būdinga globali problema – gyventojų senėjimas.

Socialinė atskirtis ir jos pasekmė – senyvo amžiaus žmonių nedalyvavimas bendruomenės gyvenime. Tai susiję su daugeliu faktorių: skurdu, kuriam pirmiausia turi įtakos mažos pajamos, diskriminacija, bedarbyste, nepakankamais įgūdžiais, netinkamu ar nepritaikytu būstu, prasta sveikata, šeimos problemomis, nusikalstamumu, socialinių paslaugų nepasiekiamumu ir kt.¹⁵.

---

¹⁴ LAZUTKA R. Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber, 2001, p. 131-147. ISBN 9955-449-27-6.

¹⁵ ČEPĖNAITĖ A. D. Senyvo amžiaus žmonių socialinė aprėptis ir demokratinio pilietiškumo apraiškos. *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(1), p. 46-56.

Ši socialinė rizika remiasi prielaida, kad žmogus dėl senyvo amžiaus nebegali užsidirbti pakankamai lėšų. Tuo atveju socialinė apsauga teikia pajamų kompensavimą tiems, kurie pasiekia tam tikrą amžiaus ribą (senatvės pensija), arba tiems, kurie nutraukia savo profesinę veiklą sulaukę tam tikro amžiaus (ištarnauto laiko senatvės pensija). Kartais labiau atsižvelgiama ne į amžių, o į draudimo ar darbo stažą, kai žmogus buvo apdraustas, dirbo arba mokėjo įmokas.

Senatvė turi keletą specifinių ypatumų, darančių įtaką socialinės rizikos atlyginimo būdai. Šiuo atžvilgiu gana būdingi yra ilgalaikiai sprendimai dėl senatvės pensijų. Juos priima dabartiniai atsakingi politikai – jie užkrauna atsakomybę ateities kartoms, kada jų pačių jau nebus. Tai aiškiai rodo solidarumo tarp kartų reikalingumą. Kita vertus, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tradiciškai pagyvenusi karta yra silpnesnė visuomenės socialinė politinė grandis. Be to, negalima pamiršti, kad senėjimo procesas turi įtakos senatvės pensijų schemoms¹⁶.

Vienas ryškiausių daugumos pasaulio šalių gyventojų raidos XX-XXI amžių sandūroje ypatumų yra spartus pagyvenusio amžiaus žmonių skaičiaus ir jų dalies bendrame gyventojų skaičiuje didėjimas. Šis reiškinys apibūdinamas „demografinio senėjimo“ terminu, o senyvo amžiaus žemutinė riba demografinėje analizėje dažniausiai laikoma 60 metų. Demografinio senėjimo eiga priklauso nuo susiklosčiusios gyventojų amžiaus struktūros, praeities bei dabarties gimstamumo intensyvumo ir mirtingumo dinamikos. Kitaip tariant, demografinis senėjimas yra arba gyventojų skaičiaus jauno amžiaus grupėse santykinio mažėjimo, arba spartėjančio senyvo amžiaus žmonių skaičiaus didėjimo rezultatas.

Senyvo amžiaus asmenų gausėjimas liudija, kad vis labiau aštrėja gyvenimo kokybės šiame žmogaus gyvenimo tarpsnyje užtikrinimo problemos. Iš tiesų, demografų tyrimai rodo, kad vidutinės būsimo gyvenimo trukmės ilgėjimas vyksta beveik nesikeičiant vadinamųjų „laisvų nuo nedarbingumo“ metų skaičiui, kitaip tariant, vis ilgiau žmonės pragyvena būdami iš dalies arba visiškai nedarbingi. Akivaizdu, kad šiomis aplinkybėmis dideli uždaviniai kyla socialinių paslaugų ir sveikatos apsaugos sistemoms, kurių tolesnė plėtra pareikalaus didelių žmoniškųjų ir finansinių išteklių investicijų¹⁷.

Demografinio senėjimo raiška Lietuvoje kelia vis didesnę susirūpinimą dėl visuomenės išlaidų senatvės pensijoms bei sveikatos apsaugai, ypač ilgalaikiai globai. Tai yra natūralus atsakas į atsiradusį kintančios gyventojų amžiaus struktūros ir

---

¹⁶ PIETERS D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. p. 59-60. ISBN 9986-752-34-5

¹⁷ DROMANTIENĖ L.; KANOPIENĖ V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems. *Socialinis darbas*, 2004, Nr. 3(2), p. 12-23.

nusistovėjusių socialinių institutų atotrūkį. Kiekvienos valstybės socialiniai institutai yra sukurti ir pritaikyti demografiškai jaunos visuomenės poreikiams, todėl vykstant gyventojų senėjimui, esami socialiniai institutai nebeatitinka demografiškai brandžios visuomenės poreikių¹⁸.

Atsižvelgiant į senatvę kaip į specifinę socialinės rizikos rūšį, kiekviena valstybė reglamentuoja kaip asmenims, sulaukusiems senatvės, lengviau pragyventi šį gyvenimo etapą. Valstybinė socialinio draudimo pensija Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio šalių yra pagrindinis pajamų šaltinis asmenims, sukakusiems pensinio amžiaus. Lietuvoje valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija (toliau – senatvės pensija) yra skiriama asmenims, kurie atitinka sąlygas, susijusias su nuolatine gyvenamąja vieta, amžiumi bei draudimo stažu.

Senatvės pensija – tai viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje nurodytų pensijų rūšių. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) 2002 m. lapkričio 25 d. nutarime pasisakė, kad lėšų, reikalingų senatvės pensijai mokėti, surinkimas ir šių pensijų skyrimas paprastai yra grindžiamas socialiniu draudimu. Socialinio draudimo įmokų mokėjimas suponuoja asmens teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją, šis dydis negali nepriklausyti nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų¹⁹.

Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas²⁰ reglamentuoja senatvės pensijos skyrimo sąlygas pensinio amžiaus sukakusiems asmenims. Jame nustatyta, kad senatvės pensija yra skiriama asmeniui, kuris yra nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas, kuris šio įstatymo nustatytą laiką buvo privalomai draudžiamas arba pats draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu. Šiais laikais žmonės daug keliauja, keičia savo nuolatinės gyvenamąsias vietas, todėl įstatymų leidėjas buvo priverstas atsižvelgti į šias aplinkybes ir nustatė, kad Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys užsienyje, turi teisę gauti senatvės pensiją Lietuvoje, kai tai nustatyta tarptautinėmis sutartimis arba Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka. Užsienyje gyvenantys kitų valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės, kurie yra įgiję socialinio pensijų draudimo stažą Lietuvoje, turi teisę gauti senatvės pensiją Lietuvoje, jei tai nustatyta Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse arba tarptautinėse konvencijose.

Galima teigti, kad senatvės pensijos skyrimo pagrindiniu kriterijumi yra tam tikro amžiaus sukakimo momentas. Iki 1995 m. sausio 1 d. Lietuvoje moterys į pensiją

---

¹⁸ KANOPIENĖ V.; MIKULIONIENĖ S. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje. *Socialinis darbas*, 2006, Nr. 5(2), p. 5-13.

¹⁹ Valstybės žinios, 2002, 113-5057.

²⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

išeidavo sukakę 55 metų, o vyrai – 60 metų, tačiau nuo 1995 m. pensinio amžiaus riba buvo atitinkamai didinama iki dabartinės amžiaus ribos, t. y. 60 metų moterims bei 62 metų ir 6 mėnesių vyrams. Buvo pasigirdę raginimų padidinti pensinio amžiaus ribą iki 65 metų tiek moterims, tiek vyrams. Iš vienos pusės taip būtų bandoma išspręsti demografinio senėjimo problemą. Pensinio amžiaus didinimo šalininkai teigia, kad didinant pensinį amžių reikia pasirūpinti, jog tie vyresnio amžiaus žmonės turėtų darbą bei būtų užimti. Vienas iš pagrindinių jų argumentų yra toks, kad dėl sumažėjusio gimstamumo proporcijos keičiasi į tą pusę, kad daug yra pensinio amžiaus žmonių, tenkančių vienam darbingo amžiaus gyventojui. Iš kitos pusės susiklostytą absurdiška situacija, kadangi pagal Lietuvos Respublikos Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Statistikos departamento) duomenis 2008 m. moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė Lietuvoje buvo 77,2 metų, tuo tarpu vyrų – tik 64,9 metų. Todėl šis ketinimas vertinamas gana kritiškai, kadangi nepailgėjus gyvenimo trukmei ir padidinus pensinį amžių iki 65 metų, daugeliui Lietuvos vyrų tektų dirbti „iki mirties“. Atsižvelgus į statistinius duomenis, aiškiai matyti, jog moterų ir vyrų gyvenimo trukmės skirtumas yra labai ryškus. Gaunančių pensiją ir ilgiau gyvenančių moterų yra daug daugiau nei analogiško amžiaus pensininkų vyrų. Moterys šiuo atžvilgiu turi amžiaus privilegiją, susijusią su pensijomis, todėl kyla klausimas, ar nėra pažeidžiami netgi du socialinės apsaugos principai: moterų ir vyrų lygybės principas ir socialinio solidarumo principas²¹.

Trečioji sąlyga, kurią turi atitikti asmuo, norintis gauti senatvės pensiją, yra reikiamo socialinių pensijų draudimo stažo buvimas. Socialiniu pensijų draudimo stažu apibūdinamas laikas, per kurį asmuo moka arba darbdavys ar valstybė už asmenį moka privalomas valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokas, taip pat laikas, per kurį asmuo gauna ligos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) arba profesinės reabilitacijos pašalpas, ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba profesinės ligos pašalpas, nedarbo socialinio draudimo išmokas (iki 2005 m. sausio 1 d. – bedarbio pašalpas, mokėtas kaip draustiems nuo nedarbo asmenims). Socialinio pensijų draudimo stažas yra dviejų rūšių: įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu ir įgytas dirbant savarankiškai.

Į stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu atsižvelgiama apskaičiuojant tiek pagrindinę, tiek papildomą senatvės pensijos dalį, tiek priedą už stažo metus. Stažui, įgytam dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos

---

²¹ MACULEVIČIUS J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija*, 2004, t. 56(48), p. 5-11.

pagrindu prilyginami šie iki 1995 m. sausio 1 d. buvę laikotarpiai, t. y. visas darbininkų ir tarnautojų darbo laikas, kolūkio narių darbo kolūkiuose laikas, taip pat ir darbo laikas kitų asmenų, kurie pagal tuo metu galiojusius įstatymus turėjo būti draudžiami socialiniu draudimu. Į šį stažą taip pat įskaitomi ir kitokie laikotarpiai – sakykime, reabilituotų politinių kalinių ir tremtinių kalinimo ir tremties laikas; asmenų, išvežtų Antrojo pasaulinio karo metais priverstiniais darbams už buvusios SSRS ribų, darbo laikas; buvimo getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose Antrojo pasaulinio karo metais laikas; ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvių – karių savanorių faktinis laikas, išbūtas laisvės kovotojų struktūrose; rašytojų, dailininkų, kompozitorių, kinematografininkų sąjungų narių kūrybinės veiklos laikas; faktinis karinės, pasienio bei vidaus reikalų tarnybos, taip pat tarnybos sukarintoje apsaugoje laikas; mokymosi kvalifikacijos kėlimo kursuose, doktorantūroje ir klinikinėje ordinarantūroje (rezidentūroje) laikas; invalidumo pensijų gavimo laikas (skiriant senatvės pensijas – nuo 2005 m. liepos 1 d.). Apskaičiuojant stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, svarbu, kad asmens uždarbis ir kitos pajamos, nuo kurių buvo įmokėtos ar turėjo būti įmokėtos privalomos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, per kalendorinius metus būtų ne mažesnės už minimalaus darbo užmokesčio per visus mėnesius sumą. Tokiu atveju į stažą įskaitomi visi kalendoriniai metai. Priešingu atveju tų metų stažas laikomas proporcingai mažesniu.

Kita socialinio pensijų draudimo stažo rūšis yra stažas, įgytas dirbant savarankiškai. Į šį stažą atsižvelgiama nustatant asmens teisę į senatvės pensiją, apskaičiuojant šios pensijos pagrindinės dalies dydį ir priedą už stažo metus. Savarankišką stažą įgyja asmenys, kurie draudžiasi socialiniu pensijų draudimu pagrindinei pensijos daliai gauti. Tai asmenys, kurie verčiasi individualia veikla turėdami verslo liudijimą ir asmenys, apsidraudę savanoriškuoju valstybinio socialiniu pensijų draudimu pagrindinei pensijos daliai gauti. Stažui, įgytam dirbant savarankiškai, taip pat prilyginami savarankiškai dirbančių individualių įmonių savininkų, tikrųjų ūkinių bendrijų narių, komanditinių ūkinių bendrijų tikrųjų narių, taip pat asmenų, kurie verčiasi individualia veikla (advokatai, advokatų padėjėjai, notarai, antstoliai ir kiti asmenys), išskyrus individualią veiklą, kuria verčiamasi turint verslo liudijimą, taip pat ūkininkų ir jų partnerių draudimo valstybinio socialinio pensijų draudimu laikotarpiai, kuriais šie asmenys iki 2009 m. sausio 1 d. privalomai draudžiasi valstybinio socialiniu pensijų draudimu tik pagrindinei pensijos daliai gauti. Taip pat į savarankišką stažą įskaitomi tam tikri laikotarpiai, per kuriuos asmenys valstybinio socialiniu pensijų draudimu draudžiami valstybės lėšomis:

- 1) privalomosios nuolatinės pradinės karo tarnybos ar alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos laikotarpiai, buvę iki 2005 m. sausio 1 d.;
- 2) laikotarpiai, buvę iki 2008 m. sausio 1 d., kuriais motina, tėvas arba vaiko globėjas auginą vaiką iki 3 metų;
- 3) laikotarpiai, buvę iki 2008 m. sausio 1 d., kuriais nesukakęs senatvės pensijos amžiaus vienas iš neįgalaus asmens, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų (įtėvių) arba nesukakęs senatvės pensijos amžiaus asmuo, nustatyta tvarka paskirtas šio neįgalaus asmens globėju arba rūpintoju, slaugė namuose šį neįgalų asmenį. Ši nuostata taip pat taikoma vienam iš tėvų, globėjui ar rūpintojui, slaugančiam namuose visiškai negalios invalidą, pripažintą tokiu iki 2005 m. liepos 1 d.;
- 4) tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai ir tik vienuolyne dirbantys vienuoliai valstybiniu socialiniu pensijų draudimu taip pat draudžiami valstybės lėšomis.

Nuo 1-3 punktuose nurodytų laikotarpių šiuose punktuose nurodyti asmenys yra draudžiami ir pagrindinei, ir papildomai pensijos dalims gauti, taigi tokie draudimo laikotarpiai prilyginami stažui, įgytam pagal darbo sutartį. Į savarankišką stažą taip pat įskaitomi laikotarpiai buvę iki 1995 m. sausio 1 d., t. y. motinoms – vaikų invalidų, nesukakusių 16 metų, auginimo ir slaugos namuose laikas; šeimos nariams – I grupės invalido slaugos namuose laikas; būtiniosios karo tarnybos Lietuvos kariuomenėje, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos vidaus tarnybos daliniuose ir Valstybės sienos apsaugos tarnyboje laikas; tradicinių Lietuvoje bažnyčių ir religinių organizacijų dvasininkų tarnybos laikas. Reikia paminėti, kad į savarankišką stažą įskaitoma tiek mėnesių, už kiek yra įmokėta socialinio draudimo įmokų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad valstybinis socialinio pensijų draudimo stažas yra išskiriamas į minimalųjį ir būtinąjį draudimo stažą senatvės pensijai gauti. Minimalus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas, suteikiantis asmeniui teisę gauti valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją, yra 15 metų. Būtinasis valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas, valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai gauti nuo 2004 m. sausio 1 d. vyrams ir moterims yra vienodas – 30 metų.

Išnagrinėjus visas senatvės pensijos skyrimo sąlygas, galima prieiti prie senatvės pensijos apskaičiavimo. Senatvės pensiją susideda iš pagrindinės dalies, papildomos dalies ir priedo už stažo metus. Pagrindinė dalis yra lygi 110 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos, kai asmuo turi būtinąjį senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Tuo atveju, jei asmuo neturi būtinąjį senatvės pensijai

valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo, bet turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą senatvės pensijai, pagrindinė senatvės pensijos dalis apskaičiuojama proporcingai turimam stažui, dauginant 110 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį iš asmens turimo stažo ir dalijant iš būtinąjo stažo.

Papildoma senatvės pensijos dalis apskaičiuojama asmenims, turintiems teisę gauti senatvės pensiją ir turintiems valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, atsižvelgiant į asmens draudžiamųjų pajamų koeficientą bei Vyriausybės patvirtintas einamųjų metų draudžiamąsias pajamas, galiojančias tą mėnesį, už kurį mokama pensija.

Paskutinė senatvės pensijos sudedamoji dalis yra priedas už stažo metus. Jis apskaičiuojamas dauginant 3 procentus valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos iš kiekvienų iki išėjimo į pensiją mėnesio įgytų pilnų valstybinio socialinio pensijų draudimo metų, viršijančių 30 metų, skaičiaus²².

Reikia neužmiršti, kad Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas²³ numato galimybę asmeniui skirti išankstinę senatvės pensiją, jeigu jis kreipimosi dieną atitinka visas šias sąlygas – iki senatvės pensijos amžiaus jam likę ne daugiau kaip 5 metai; turi ne mažesnę nei 30 metų socialinio pensijų draudimo stažą; paskutinius 12 mėnesių iki kreipimosi dėl išankstinės pensijos jis buvo registruotas bedarbiu Lietuvos darbo biržos teritorinėje darbo biržoje; negauna kitų pensijų (socialinio draudimo, valstybinių, šalpos, užsienio valstybių), nuolatinių pensinio pobūdžio išmokų už darbo pobūdį (signataro rentos, artistų rentos, kompensacijos už ypatingas darbo sąlygas ir pan.), negauna pensijų išmokų pagal Pensijų kaupimo²⁴ ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo²⁵ įstatymus, netekto darbingumo periodinės kompensacijos, šalpos kompensacijos, nedarbo socialinio draudimo išmokos ar priešpensinės bedarbio išmokos; nedirba nei pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, nei savarankiškai, (t. y. neturi verslo liudijimo, nėra individualios įmonės savininkas, advokatas ar jo padėjėjas, notaras ir pan.), taip pat nėra ūkininkas ar jo partneris. Išankstinė senatvės pensija mokama iki senatvės pensijos amžiaus sukakties. Svarbus aspektas yra tas, kad senatvės pensijos apskaičiavimas asmeniui, kuris prieš sukankant senatvės pensijos amžiui gavo išankstinę senatvės pensiją, skiriasi nuo apskaičiavimo asmenims,

---

²² Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

²³ Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5116.

²⁴ Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3472.

²⁵ Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765; 2003, Nr. 75-3473.

negavusiems išankstinės senatvės pensijos. Asmeniui, kuris yra gavęs išankstinę senatvės pensiją, sukakusiam senatvės pensijos amžių, skiriama senatvės pensija, kuri yra mažinama po 0,4 procento už kiekvieną mėnesį, kurį asmuo gavo išankstinę senatvės pensiją. Ši sąlyga priverčia daugelį asmenų, atitinkančių aukščiau išvardintus reikalavimus, rimtai pagalvoti prieš kreipiantis dėl išankstinės senatvės pensijos paskyrimo.

3.2. Valstybinė socialinio draudimo netekto darbingumo pensija

Neįgalumas – specifinė socialinės rizikos rūšis, kai asmuo dėl savo negalios (sutrikusio intelekto, sutrikusios psichikos, kitų pažintinių funkcijų sutrikimų, sutrikusios judėsenos, sutrikusios klausos, sutrikusios regos, kitų sutrikimų) yra priskiriamas šiai socialinei rizikos grupei. Kliūtys, su kuriomis šie žmonės susiduria visuomeniniame gyvenime, yra įvairios ne tik dėl jų negalios, bet ir dėl jų amžiaus, lyties, gyvenamosios vietos bei kitų faktorių.

Neįgaliųjų asmenų teisių apsauga kildinama iš tų pačių teisinių pamatų, kaip ir kitų asmenų žmogaus teisių apsauga. Neįgaliųjų teisinės apsaugos mechanizmas pradėjo sėkmingai veikti nuo praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio, kai įvyko lūžis, pakeitęs visuotinį požiūrį į neįgaliuosius, kaip priežiūros objektus. Neįgaliųjų teisėms įtvirtinti jau skirta apčiuopiamos apimties tarptautinių dokumentų Jungtinių Tautų Organizacijos sistemoje (Generalinės Asamblėjos rezoliucijos, TDO konvencijos ir pan.)²⁶.

Galima teigti, kad vienas iš svarbiausių dokumentų, reglamentuojantis neįgaliųjų teises yra 2006 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų (toliau – JT) Neįgaliųjų teisių konvencija²⁷. Šios konvencijos priėmimas – tai pirmasis bandymas įpareigoti visas tarptautinės bendruomenės valstybes gerbti neįgalių žmonių teises. Konvencijoje numatoma, kad valstybės turės priimti naujus įstatymus dėl konvencijoje numatytų neįgaliųjų teisių įgyvendinimo ir privalės panaikinti visa, kas susiję su neįgaliųjų diskriminacija. Konvencijos tekstas numato specialios komisijos sukūrimą, kuri rūpinsis ir prižiūrės kaip valstybės įgyvendina šioje konvencijoje išvardintas neįgaliųjų teises.

Atkreiptinas dėmesys, kad dar prieš keletą metų buvo vartojama sąvoka „invalidumas“, tačiau šiuo metu ją visiškai (net ir teisiniuose dokumentuose) pakeitė neutralesnės sąvokos: „darbingumas“, „neįgalumas“, „specialieji poreikiai“. Nustatant

---

²⁶ SNARSKYTĖ I. Neįgalių asmenų darbo teisinis reglamentavimas: kai kurie aspektai. *Jurisprudencija*, 2007, t. 3(93), p.77-82.

²⁷ JT Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 2 d.].
Prieiga per internetą
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=335882&p_query=&p_tr2=>>.

paramos mastą pensinio amžiaus žmogui ar besimokančiam vaikui, apskritai pakanka vienos sąvokos „specialieji poreikiai“²⁸. Tai sveikintinas reiškinys, kuriuo bandoma panaikinti visą neigiamą terminiją, susijusią su neįgaliaisiais.

Būtina sąlyga atkurti neįgalių asmenų fizinę, dvasinę ir ekonominę savarankiškumą – yra fizinės aplinkos pritaikymas. Beveik trečdaliui Lietuvos gyventojų dėl judėjimo sunkumų ir ribotų galimybių pasirūpinti savimi reikia pritaikyti fizinę aplinką. Fizinę aplinką galima suskirstyti į viešąją aplinką (visuomeninio lankymo ir paslaugų objektų infrastruktūra, darbo aplinka, transportas) ir būsto aplinką (gyvenamieji namai, butai ir jų aplinka). Reikalavimai dėl neįgaliesiems fiziškai tinkamos aplinkos visose gyvenimo srityse įgyvendinami atliekant teritorijų planavimą ir statinių projektavimą bei viešosios paskirties pastatų, būsto ir jo aplinkos, viešojo transporto objektų, skirtų keleiviams aptarnauti, ir jų infrastruktūros pritaikymą neįgaliųjų specialiesiems poreikiams.

Vadovaujantis Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymu²⁹ Aplinkos ministerija yra įpareigota rengti normatyvinius techninius dokumentus susijusius su aplinkos pritaikymu neįgaliųjų specialiesiems poreikiams. Už objektų pritaikymą neįgaliųjų specialiesiems poreikiams atsako savivaldybių institucijos ir viešosios paskirties pastatų, būsto ir jo aplinkos, viešojo transporto objektų, skirtų keleiviams aptarnauti, ir jų infrastruktūros savininkai bei naudotojai.

Siekiant, kad neįgaliesiems būtų didesnės galimybės integruotis į visuomenę Lietuvoje jiems yra nustatyta daug įvairių lengvatų (pvz. įsigyjant reikalingus vaistus, apmokant gydymo išlaidas, važiuojant visuomeniniu transportu, įsidarbinant, suteikiant teisinę pagalbą, mokant valstybines rinkliavas ir t.t.) bei specialiųjų pagalbos priemonių (pvz. išduodamos ir remontuojamos techninės pagalbos priemonės, išduodami klausos aparatai, kompensuojamas ortopedinės technikos įsigijimas, pritaikomas būstas prie specialiųjų neįgalaus asmens poreikių). Neįgaliesiems taip pat suteikiama finansinė pagalba (pvz. mokamos slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinės kompensacijos, transporto išlaidų ir lengvųjų automobilių įsigijimo, jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos, profesinės reabilitacijos pašalpos, tam tikrais atvejais kompensuojami mokesčiai už komunalines paslaugas bei teikiama finansinė parama studijuojantiems neįgaliesiems).

Manytina, kad neskaitant įvairių neįgaliesiems taikomų lengvatų ir specialiųjų pagalbos priemonių, svarbiausias daugelio žmonių su negalia pajamų šaltinis vis dėlto yra

---

²⁸ BAGDONAS A.; LAZUTKA R.; VAREIKYTĖ A.; ŽALIMIENĖ L. *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2007, p.114. ISBN 978-9955-636-06-9.

²⁹ Valstybės žinios, 1991, Nr. 36-969; 2004, Nr. 83-2983.

valstybinė socialinio draudimo netekto darbingumo (toliau – netekto darbingumo) pensija. Netekto darbingumo pensija yra skiriama, jeigu asmuo atitinka tris sąlygas:

- 1) yra nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas;
- 2) yra Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos (toliau – NDNT) pripažintas nedarbingu (netekusiu 75-100 procentų darbingumo) ar iš dalies darbingu (netekusiu 45-70 procentų darbingumo);
- 3) turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo (darbo) stažą netekto darbingumo pensijai.

Nedarbingumo pensija yra neskiriama, jeigu NDNT asmenį pripažįsta netekusiu 0-40 procentų darbingumo. Toks asmuo laikomas darbingu, nors jis ir yra netekęs dalies darbingumo. Minimalaus ir būtinojo valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo reikalavimai nustatomi pagal nedarbingo ar iš dalies darbingo asmens amžių pripažinimo nedarbingu ar iš dalies darbingu dieną. Šiam stažui apskaičiuoti taikomas paprastas principas – kuo vyresnis nedarbingas ar iš dalies darbingas asmuo, tuo daugiau stažo metų yra reikalaujama. Asmeniui, turinčiam minimalųjį stažą, bet neturinčiam būtinojo stažo, skiriama ne viso dydžio netekto darbingumo pensija. Minimalus stažas iki asmeniui sukanka 22 metai yra 2 mėnesiai, sukakus 22 metams, minimalus stažas kasmet didinamas 2 mėnesiais per metus, sukakus 38 metams, minimalus stažas kasmet didinamas šešiais mėnesiais per metus, bet negali viršyti minimalaus stažo, nustatyto senatvės pensijai gauti (15 metų). Būtinasis stažas apskaičiuojamas panašiai – iki asmeniui sukanka 24 metai būtinasis stažas yra vieni metai, sukakus 24 metams, būtinasis stažas kasmet didinamas 4 mėnesiais per metus, sukakus 38 metams, būtinasis stažas kasmet didinamas vienais metais per metus, bet negali viršyti būtinojo stažo, nustatyto senatvės pensijai (30 metų).

Netekto darbingumo pensiją, kaip ir senatvės pensiją, sudaro trys dalys: pagrindinė, papildoma ir priedas už stažo metus. Asmenims, kurie turi būtinąjį stažą pagrindinė netekto darbingumo pensijos dalis yra lygi:

- 1) netekusiems 75-100 procentų darbingumo, – 150 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos;
- 2) netekusiems 60-70 procentų darbingumo, – 110 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos.
- 3) netekusiems 45-55 procentų darbingumo, – 50 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos.

Tiems asmenims, kurie turi minimalų stažą, bet neturi būtinojo, netekto darbingumo pensijos pagrindinė dalis yra proporcingai mažinama. Papildoma netekto darbingumo

pensijos dalis ir priedas už stažo metus apskaičiuojami asmenims, turintiems valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, taip pat kaip ir papildoma senatvės pensijos dalis bei senatvės pensijos priedas už stažą. Skirtumas yra tas, kad asmenims, netekusiems 45-55 procentų darbingumo, pensijos papildoma dalis ir priedas už stažo metus yra mažinami 50 procentų³⁰.

3.3. Valstybinė socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensija

Vieno žmogaus mirtis gali būti pragyvenimo šaltinio netektis kitiems žmonėms, todėl ji pripažįstama kaip socialinės rizikos veiksnys kitiems jo paliktiems išlaikytiniams. Šiuo atžvilgiu buvo laikomasi tradiciškai susiklosčiusio požiūrio į darbo pasiskirstymą šeimoje: maitintojas privalėjo uždirbti pinigus ir išlaikyti sutuoktinį bei vaikus. Todėl maitintojo netektis turėjo būti kompensuojama socialinės apsaugos sistemos lėšomis.

Pagrindinis maitintojo netekties pašalpų tikslas yra garantuoti pajamų kompensavimą mirusiojo giminėms, kurie gyveno iš mirusiojo uždarbio. Visuomenėje manoma, jog kiekvienas suaugęs vyras ar moteris privalo savo darbu užsidirbti lėšų gyvenimui, mirusio asmens pajamų kompensavimas jo išlaikomam partneriui apribojamas santykinai trumpu laikotarpiu po mirties, t. y. pašalpos mokamos tik pereinamuoju laikotarpiu, kol likęs sutuoktinis susiranda darbą.

Pašalpa netekus maitintojo suteikiama tik esant tam tikroms sąlygoms. Paprastai tai priklauso nuo:

- 1) giminystės ryšio su mirusiuoju;
- 2) likusiojo partnerio amžiaus bei sugebėjimo dirbti;
- 3) situacijos šeimoje;
- 4) likusių giminaičių pragyvenimo lėšų.

Dažniausiai pašalpa netekus maitintojo mokama, jeigu partneriai būna oficialiai susituokę, tačiau kartais tam tikros ilgalaikio bendro namų ūkio tvarkymo formos gali būti prilyginamos santuokai.

Pašalpa netekus maitintojo našliui ar našlei skiriama tik sulaukus tam tikro amžiaus, kai tikėtina, kad pastarasis(-oji) dėl savo amžiaus nebegalės grįžti (išlieti) į darbo rinką ir susirasti darbo. Kiekvienas asmuo, sutuoktinio mirties metu nepriklausantis šiai amžiaus kategorijai, gali pretenduoti į minėtą pašalpą sukakęs nustatyto amžiaus. Minimali amžiaus sąlyga našlio (našlės) pašalpai gauti dažnai papildoma kitomis sąlygomis,

---

³⁰ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

palankesnėms pašalpų gavėjams: našlio(-ės) nedarbingumas, išlaikomų vaikų auginimas ir kt.

Visiški našlaičiai arba pusiau našlaičiai taip pat turi teisę į pašalpas. Kaip ir likęs gyvas partneris, našlaičiai gali pretenduoti į pašalpą netekus maitintojo. Ji mokama tol, kol našlaitis tampa pajėgus susirasti darbo. Našlaičiai taip pat gali pretenduoti į specialią našlaičio pašalpą arba gauti papildomą priedą prie bendrų šeimos pašalpų.

Be mirusiojo išlaikytinių – sutuoktinio ar vaikų – kai kuriose sistemose į pašalpą gali pretenduoti ir kiti kartu gyvenantys bei jo išlaikomi asmenys (pvz., tėvai, seneliai, broliai, seserys)³¹.

Detaliau bus nagrinėjama kaip Lietuvos Respublikos teisės aktuose yra reglamentuota žmonių, kurie tapo našliais, našlėmis ar našlaičiais, socialinė apsauga.

Teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją (toliau – našlių pensija) ar valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją (toliau – našlaičių pensija) turi mirusiojo asmens sutuoktinis bei vaikai (įvaikiai), jeigu asmuo mirties dieną atitiko šias sąlygas:

- 1) buvo įgijęs teisę gauti netekto darbingumo (jei asmuo mirė iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidumo) pensiją ar senatvės pensiją (priklausomai nuo mirusiojo amžiaus) arba jau gavo vieną iš šių pensijų;
- 2) minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo ar jam prilyginamą stažą atitinkamos rūšies pensijai mirusysis įgijo dirbdamas Lietuvos, Europos Sąjungos ar Europos ekonominės erdvės susitarimą pasirašiusių valstybių narių įmonėse, įstaigose ar organizacijose;
- 3) aukščiau nustatytos sąlygos skiriant našlių pensijas netaikomos, jei sutuoktinis mirė iki 1991 m. birželio 1 d.;
- 4) miręs po 1991 m. Birželio 1 d., t. y. po Valstybinio socialinio draudimo įstatymo³² įsigaliojimo, asmuo buvo nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas.

Teisę gauti našlių pensijas turi asmenys:

- 1) sukakę senatvės pensijos amžių našlė arba našlys, neatsižvelgiant į jų amžių sutuoktinio mirties metu;
- 2) pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) našlė arba našlys, jeigu jie atitinka vieną iš šių sąlygų:
  - buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki sutuoktinio mirties arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies

---

³¹ PIETERS D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. p. 67-70. ISBN 9986-752-34-5

³² Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.

darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) per 5 metus po sutuoktinio mirties;

- buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) tuo metu, kai slaugė namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) iki 18 metų, pripažintus neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais), taip pat mirusiojo vaikus (įvaikius), kuriems nustatyta 75-100 procentų netekto darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – I invalidumo grupė), jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki jiems sukankant 18 metų.

Našlė arba našlys, kurie neturėjo su mirusiu sutuoktiniu vaikų, turi teisę gauti našlių pensiją tik tada, jeigu nuo santuokos įregistravimo nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties dienos praėjo daugiau kaip 1 metai. Našlei ar našliui našlių pensija neskiriama, o paskirtosios pensijos mokėjimas nutraukiamas dar kartą susituokus. Našlei ar našliui, turinčiam teisę gauti našlių pensiją, našlių pensija skiriama valstybinės socialinio draudimo našlių pensijos bazinio dydžio. Nuo 2007 m. sausio 1 d. šis dydis yra 70 Lt.

Teisę gauti našlaičių pensijas turi:

- 1) mirusiojo vaikai ir įvaikiai iki 18 metų, taip pat vyresni, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki 18 metų ir jeigu nuo 18 metų nuolat yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai);
- 2) Lietuvos Respublikoje įregistruotų aukštųjų, profesinių ir bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir mokiniai, sukakę 18 metų, turi teisę gauti našlaičių pensiją iki šių mokyklų baigimo (išskyrus bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių mokinius, kurie turi teisę gauti našlaičių pensiją iki tų metų, kuriais jie baigia mokytis šiose mokyklose, rugpjūčio 31 d.), bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 24 metai.

Našlaičių pensija skiriama 50 procentų mirusiajam asmeniui galėjusios priklausyti netekto darbingumo pensijos dydžio, nustatyto asmenims, netekusiems 60-70 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – II grupės invalidumo pensijos dydžio), jeigu miręs asmuo nebuvo sukakęs senatvės pensijos amžiaus, arba mirusiajam galėjusios priklausyti senatvės pensijos dydžio, jeigu jis jau buvo sukakęs senatvės pensijos amžių. Tokio dydžio našlaičių pensija skiriama, jeigu teisę gauti našlaičių pensiją turi vienas vaikas. Tuo atveju, jei tokią teisę turi du ir daugiau vaikų (įvaikių), kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip 100 procentų viso apskaičiuotos netekto darbingumo (invalidumo) ar senatvės pensijos dydžio. Mirus senatvės, netekto darbingumo, invalidumo ar išankstinės senatvės pensijos gavėjui, našlaičio pensija apskaičiuojama

pagal mirusiojo gautos pensijos dydį. Skiriant našlaičių pensiją netekto darbingumo pensijos, apskaičiuotos asmenims, netekusiems 45-55 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. - III grupės invalidumo pensijos) 50 procentų mažinimas netaikomas. Našlaičių pensijos yra susietos su valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžiu bei su einamųjų metų draudžiamosiomis pajamomis, todėl našlaičių pensijos yra atitinkamai didinamos, jeigu šie dydžiai padidėja. Našlaičių pensijos abiejų tėvų netekusiems našlaičiams skiriamos už kiekvieną iš mirusių tėvų. Jeigu šie našlaičiai po tėvų mirties įgyja teisę gauti našlaičių pensiją už mirusį tėvą (moterį), jų prašymu vietoj našlaičių pensijos už tėvą (motiną) skiriama ir mokama našlaičių pensija už tėvą (moterį), jeigu ji didesnė už gaunamą³³.

Iki 1995 m. sausio 1 d. maitintojo netekusiems asmenims buvo skiriamos maitintojo netekimo pensijos. Jei žmogui buvo paskirta maitintojo netekimo pensija už mirusį iki 1995 m. tėvą (motiną), ši pensija pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą neperskaičiuojama ir nemokama kartu su senatvės, invalidumo, našlių ir našlaičių pensijomis. Čia nustatyta tik viena išimtis. Jei vienas iš tėvų yra miręs iki 1995 m. ir už jį yra pradėta mokėti maitintojo netekimo pensija, o kitas mirė po 1995 m., tai už po 1995 m. mirusį tėvą gali būti skiriama našlaičių pensija ir mokama kartu su už iki 1995 m. mirusį tėvą paskirtąja maitintojo netekimo pensija.

3.4. Valstybinio socialinio draudimo išmokos asmenims susirgus

Kiekvieną žmogų ar jo šeimos narį, bet kuriuo metu gali užklupti liga. Vienus žmones užklumpa nesunkios ligos, kurias galima lengviau įveikti, tačiau kitiems ne taip pasiseka – ir jiems į pagalbą turi ateiti valstybė. Siekiant padėti asmenims pasveikti, jie yra draudžiami ligos ir motinystės socialiniu draudimu.

Ligos ir motinystės socialiniu draudimu privalomai draudžiami asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus (asesoriai), asmenys, atlygintinai einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas ar paskirti į rinkimų ir referendumo komisijas, taip pat asmenys, susiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas iš sporto veiklos, atlikėjo veiklos arba pagal autorines sutartis, taip pat valstybės politikai, teisėjai, prokurorai, Lietuvos banko valdybos pirmininkas, jo pavaduotojai, valdybos nariai, Seimo ar Prezidento paskirti valstybės institucijų ar įstaigų pareigūnai, Seimo ar Prezidento paskirti valstybinių (nuolatinių) komisijų ir tarybų, kitų valstybinių (nuolatinių) komisijų ir tarybų

---

³³ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

pirmininkai, jų pavaduotojai ir nariai, taip pat pagal specialius įstatymus įsteigtų komisijų ar tarybų, fondų valdybų pirmininkai ir nariai.

Ligos pašalpa yra skiriama apdraustiesiems asmenims, tapusiems laikinai nedarbingiems dėl ligos arba traumos; sergantiems šeimos nariams slaugyti; dėl užkrečiamųjų ligų protrūkių arba epidemijų nušalintiems nuo darbo; apdraustiesiems asmenims, kurie gydosį sveikatos priežiūros įstaigoje, teikiančioje ortopedines ir/ar protezavimo paslaugas; vaikų priežiūrai, jeigu vaikų įstaigose nustatytas infekcijų plitimą ribojantis režimas; vaiko priežiūrai, jeigu asmuo, kuriam suteiktos nėštumo ir gimdymo atostogos ar vaiko priežiūros atostogos, dėl savo ligos ar traumos negali šio vaiko prižiūrėti, jeigu jie:

- 1) yra pripažinti laikinai nedarbingais ir jiems yra išduotas nedarbingumo pažymėjimas;
- 2) tapo laikinai nedarbingais darbo laikotarpiu;
- 3) dėl ligos nedirbo ir prarado darbo pajamas;
- 4) pirmajai laikinojo nedarbingumo diena turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą;
- 5) neįgijo nustatyto stažo, nes:
  - yra iki 26 metų amžiaus ir nurodytu laikotarpiu mokėsi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, profesinių, bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose ir pertrauka nuo mokslo pabaigos (pagal mokslo baigimą įrodantį dokumentą) iki tapo apdraustuoju, neviršija 3 mėnesių;
  - nurodytu laikotarpiu buvo pareigūnas, profesinės karo tarnybos karys ar statutinis valstybės tarnautojas ir pertrauka nuo tarnybos pabaigos iki tapo apdraustuoju neviršija 3 mėnesių.

Ligos pašalpų mokėjimo trukmė yra nevienoda:

- 1) ligos ar traumos atveju – iki darbingumo atgavimo ar darbingumo lygio nustatymo dienos arba iki pirmos dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje dienos;
- 2) asmeniui gaunant valstybinio socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją – ne ilgiau kaip 90 kalendorinių dienų per kalendorinius metus;
- 3) gydantis ortopedines ir/ar protezines paslaugas teikiančioje sveikatos priežiūros įstaigoje – už visą gydymosi joje laiką;

- 4) užkrečiamų ligų protrūkių ar epidemijų metu – šių ligų židiniuose nustačius karantino režimą ar asmenį nušalinus nuo darbo kaip užkrečiamos ligos sukėlėjo nešiotą – visą nušalinimo nuo darbo laikotarpį iki karantino atšaukimo;
- 5) savanoriškai gydantis specializuotuose stacionaruose nuo alkoholizmo, narkomanijos ar toksikomanijos – ne ilgiau kaip 14 kalendorinių dienų vieną kartą per kalendorinius metus;
- 6) nedarbingiems dėl audinių, ląstelių ar organų paėmimo transplantacijai donorystės tikslu – iki darbingumo atgavimo dienos ar darbingumo lygio nustatymo dienos;
- 7) slaugant šeimos narius (vaikus, įvaikius, sutuoktinį, tėvus, tėvus) ligos pašalpa mokama ne ilgiau kaip 7 kalendorines dienas. Slaugant vaiką iki 14 metų – ne ilgiau kaip 14 kalendorinių dienų. Šeimos nariui ar globėjui, slaugančiam stacionare bet kuria liga sergantį iki 7 m. vaiką arba slaugant stacionare ar medicininės reabilitacijos ir sanatorinio gydymo įstaigoje vaiką iki 18 metų, sergantį sunkiomis ligomis – už visą slaugymo laikotarpį, bet ne ilgiau kaip 120 kalendorinių dienų per kalendorinius metus. Motinai (tėvui), imotei (tėviui), prižiūrintiems vaiką, kurio priežiūrai suteiktos nėštumo ir gimdymo ar vaiko priežiūros atostogos kitam asmeniui, dėl savo ligos ar traumos negalinčiam šio vaiko prižiūrėti, ne ilgiau kaip 14 kalendorinių dienų.

Bene svarbiausias dalykas sergantiems asmenims yra ligos pašalpos dydis. Šiuo metu už 2 pirmąsias kalendorines laikinojo nedarbingumo dienas, sutampančias su darbuotojo darbo grafiku, moka darbdavys (išskyrus slaugančius šeimos narį bei organų donorus). Darbdavio mokama pašalpa negali būti mažesnė negu 80 procentų ir ne didesnė kaip 100 procentų pašalpos gavėjo vidutinio darbo užmokesčio. Nuo trečios laikinojo nedarbingumo dienos (slaugant sergančius šeimos narius – nuo pirmos laikinojo nedarbingumo dienos) ligos pašalpa mokama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų 85 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio³⁴.

Lietuvos Respublikos Seimas (toliau – Seimas) yra pradėjęs svarstyti Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimo projektą³⁵, kuriuo siekiama nustatyti, kad laikinai nedarbingiems darbuotojams ligos pašalpa tris pirmąsias kalendorines nedarbingumo dienas nebūtų iš viso mokama. Pagal įstatymo projektą, ligos pašalpa ketvirtą ir penktą kalendorines nedarbingumo dienas mokėtų darbdavys, o ligos pašalpa iš

---

³⁴ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.

³⁵ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 21(1) ir 24 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XIP-500(2).

Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų būtų pradama mokėti nuo šeštos nedarbingumo dienos, tačiau jeigu ta diena bus savaitgalis arba švenčių diena – už šias dienas ligos pašalpos nebūtų mokamos.

Tai smerktinas įstatymų leidėjo žingsnis, kuriuo siekiama „užkamšyti“ Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto spragas Lietuvos gyventojų sveikatos sąskaita. Priėmus šiuos įstatymo pakeitimus, gyventojai stengtųsi prisitaikyti prie pasikeitusios ligos pašalpų mokėjimo tvarkos ir nesikreiptų į sveikatos priežiūros įstaigas, pajutę pirmuosius ligų simptomus, ir net sirgdami stengtųsi eiti į darbą. Taigi, ligoniai sąmoningai pasmerkiami ilgesnei kančiai, kad valdžia lengviau išspręstų finansines valstybės problemas. Manytina, kad tokie Seimo veiksmai skatins gyventojus dar labiau nepasitikėti įstatymų leidėju ir didins įtampą valstybėje.

Profesinė reabilitacijos pašalpa. Ne visi ligoniai lengvai pasveiksta. Kai kuriems reikalinga profesinė reabilitacija, tam kad būtų atstatytas netektas darbingumas ir žmonės galėtų grįžti prie savo įprastinių darbų. Šiuo tikslu yra skiriamos profesinės reabilitacijos pašalpos. Jas gali gauti apdrausti asmenys, kuriems NDNT nustatė profesinės reabilitacijos paslaugų poreikį, jeigu jie dalyvauja profesinės reabilitacijos programoje. Teisę gauti profesinės reabilitacijos pašalpą turi ligos ir motinystės socialiniu draudimu draudžiami asmenys, jeigu jie dalyvauja profesinės reabilitacijos programoje ir dėl to negauna darbo pajamų bei iki profesinės reabilitacijos programos pradžios turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą. Ši pašalpa skiriama ir mokama nuo pirmosios dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje dienos, iki to laiko, kol asmuo taps darbingu arba bus pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, bet ne ilgiau kaip 180 kalendorinių dienų. Profesinės reabilitacijos pašalpa, mokama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų, yra lygi 85 procentams pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio³⁶. Ši pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė už profesinės reabilitacijos programos pradžios mėnesį galiojusią dviejų valstybinių socialinio draudimo bazinių pensijų sumą³⁷.

---

³⁶ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.

³⁷ Lietuvos respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 86 „Dėl Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 10-284.

3.5. Motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) pašalpos

Motinystė išskiriama kaip atskiras socialinės rizikos atvejis. Priežasties požiūriu ji siejasi su ypatinga nedarbingumo forma, t. y. poreikiu prižiūrėti sveikatą. Kaip ir kitais atvejais, specifinės priežastys, reikalaujančios išskirtinės sveikatos priežiūros, nulemia atitinkamos palankesnės schemos sukūrimą. Paprastai tai reiškia nemokamą medicininę priežiūrą nėštumo ir motinystės metu. Siekiant sudaryti palankesnes sąlygas motinai, kartais skatinama sukurti atskirą motinystės socialinį draudimą, nors jis gali būti įtrauktas ir į kitas nedarbingumo ar sveikatos priežiūros schemas. Taip motinystės draudimo pašalpų gavėjos gali turėti teisę į didesnes pašalpas, negu numatyta kitais nedarbingumo atvejais³⁸.

Motinystės pašalpa. Lietuvoje motinystės socialinę riziką padeda lengviau įveikti motinystės pašalpos. Asmenys privalomai draudžiami ligos ir motinystės socialiniu draudimu buvo paminėti kalbant apie ligos socialinę riziką, tačiau, kai draudžiama motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpoms, privalomai draudžiami dar ir savarankiškai dirbantys asmenys (išskyrus, turinčius verslo liudijimus) bei asmenys, dirbantys pagal autorines sutartis. Šie asmenys turi teisę gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu, jei jie iki pirmosios nėštumo ir gimdymo atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba ne trumpesnę kaip 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą. Nuo 2009 m. liepos 1 d. – ne trumpesnę kaip 9 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius, nuo 2009 m. spalio 1 d. – ne trumpesnę kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą. Reikiamo ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo didinimas motinystės pašalpai gauti, stipriai pablogins moterų, pagimdžiusių vaikus, padėtį, nes ne visos moterys turės reikiamą ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą ir dėl šios priežasties nebegaus motinystės pašalpų.

Teisę gauti motinystės pašalpą turi moterys, neįgijusios nustatyto ligos ir motinystės draudimo stažo, jei jos yra iki 26 metų amžiaus ir nurodytu laikotarpiu mokėsi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, profesinių, bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose ir pertrauka nuo mokslo pabaigos iki tapo apdraustosiomis, neviršija 3 mėnesių, taip pat, jei jos nurodytu laikotarpiu buvo pareigūnėmis, profesinės karo tarnybos karėmis ar statutinėmis valstybės tarnautojomis ir pertrauka nuo tarnybos pabaigos iki tapo

---

³⁸ PIETERS D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. p. 45. ISBN 9986-752-34-5.

apdraustosiomis neviršija 3 mėnesių. Pagrindas skirti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu yra nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimas.

Motinystės pašalpa mokama:

- 1) už 126 kalendorines dienas (suėjus 30 ir daugiau nėštumo savaičių);
- 2) komplikuoto gimdymo atveju ir kai gimsta daugiau nei vienas vaikas, pašalpa mokama papildomai už 14 kalendorinių dienų;
- 3) už 56 kalendorines dienas po gimdymo, jeigu moteris iki gimdymo datos nepasinaudojo teise į nėštumo ir gimdymo atostogas;
- 4) už 70 kalendorinių dienų po gimdymo, komplikuoto gimdymo atveju ir kai gimsta daugiau nei vienas vaikas, jeigu moteris iki gimdymo datos nepasinaudojo teise į nėštumo ir gimdymo atostogas;
- 5) moterims, pagimdžiusioms 22–30 nėštumo savaitę, motinystės pašalpa mokama:
  - už 28 kalendorines dienas po gimdymo;
  - už 126 kalendorines dienas po gimdymo, jei kūdikis gyvena 28 paras ir ilgiau;
  - komplikuoto gimdymo atveju ir kai gimsta daugiau nei vienas vaikas, pašalpa mokama papildomai už 14 kalendorinių dienų;
  - už 28 kalendorines dienas po gimdymo, jeigu kūdikis gimsta negyvas.
- 6) apdraustajam asmeniui, įvaikinusiam naujagimį ar paskirtam jo globėju, motinystės pašalpa mokama nuo įvaikinimo ar globos nustatymo dienos, kol kūdikiui sueis 70 dienų.

Motinystės pašalpa mokama 100 procentų pašalpos gavėjos kompensuojamojo uždarbio dydžio. Jeigu gimė daugiau negu vienas vaikas, motinystės pašalpa didinama atsižvelgiant į vienu metu gimusių vaikų skaičių (gimus dvynukams – 2 kartus, gimus trynukams – 3 kartus ir t. t.)³⁹. Motinystės pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė kaip trečdalis ir didesnė kaip 5 dydžių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, galiojančių nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios mėnesį, suma. Atkreiptinas dėmesys, kad motinystės pašalpa mokama tik už darbo dienas⁴⁰.

Pabrėžtina, kad Lietuvoje numatytos ne tik motinystės pašalpos, bet ir tėvystės bei motinystės (tėvystės) pašalpos. Tai pažangi nuostata, leidžianti tėvams daugiau laiko praleisti su ką tik gimusiais vaikais.

---

³⁹ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.

⁴⁰ Lietuvos respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 86 „Dėl Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 10-284.

Tėvystės pašalpa. Teisę gauti šią pašalpą turi ligos ir motinystės draudimu apdraustas asmuo, kuris įstatymų nustatyta tvarka išleistas tėvystės atostogų, kol vaikui sueis vienas mėnuo bei iki pirmosios tėvystės atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 7 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą (nuo 2009 m. liepos 1 d. – ne trumpesnę kaip 9 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius, nuo 2009 m. spalio 1 d. – ne trumpesnę kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą) arba neturi reikiamo ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo dėl tų pačių priežasčių, kaip ir ligos pašalpas gaunantys asmenys. Tėvystės pašalpa mokama 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Ši pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė už tėvystės atostogų suteikimo mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų trečdalį.

Motinystės (tėvystės) pašalpa. Paskutinė pašalpų rūšis, įtvirtinta Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme yra motinystės (tėvystės) pašalpos. Šias pašalpas turi teisę gauti ligos ir motinystės draudimu apdrausti asmenys, kurie įstatymų nustatyta tvarka išleisti vaiko priežiūros atostogų bei iki pirmosios vaiko priežiūros atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 7 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą (nuo 2009 m. liepos 1 d. – ne trumpesnę kaip 9 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius, nuo 2009 m. spalio 1 d. – ne trumpesnę kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą) arba neturi reikiamo ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo dėl tų pačių priežasčių, kaip ir ligos bei tėvystės pašalpas gaunantys asmenys. Motinystės (tėvystės) pašalpa skiriama ir mokama:

- 1) vaiko priežiūros atostogų laikotarpiu – nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos iki vaikui sukanka 2 metai;
- 2) moteriai, gaunančiai motinystės (tėvystės) pašalpą, suteikiamos nėštumo ir gimdymo atostogos ir ji įgyja teisę gauti motinystės pašalpą už nėštumo ir gimdymo atostogas, jai mokamos abi šios pašalpos;
- 3) apdraustajam asmeniui, gaunančiam motinystės (tėvystės) pašalpą ir įgijusiam teisę gauti motinystės (tėvystės) pašalpą, jam mokamos abi šios pašalpos;
- 4) tuo atveju, jei jeigu apdraustasis, turi draudžiamųjų pajamų, kurių dydis mažesnis už motinystės (tėvystės) pašalpą (bendrą šių pašalpų sumą), jam mokamas šios pašalpos (bendros šių pašalpų sumos) ir jo atitinkamą mėnesį turėtų draudžiamųjų pajamų skirtumas.

Motinystės (tėvystės) pašalpos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos iki vaikui sukaks 1 metai yra 100 procentų, o likusį laiką, iki vaikui sueis 2 metai, – 85 procentai asmens kompensuojamojo uždarbio. Ši pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė

nei vaiko priežiūros atostogų pradžios mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų trečdalis. Gimus daugiau negu vienam vaikui motinystės (tėvystės) pašalpa didinama taip pat, kaip ir skiriant motinystės pašalpą⁴¹.

3.6. Nedarbo draudimo išmoka

Socialines ir ekonomines nedarbo pasekmes galima vertinti plačiąja ir siaurąja prasmėmis. Plačiąja prasme nedarbą galima vertinti kaip vieną svarbiausių neefektyvaus gamybos išteklių (visų pirma darbo jėgos) panaudojimo priežasčių. Visuomenė praranda galimybę pagaminti ir įsigyti papildomų prekių bei paslaugų. Nedarbą taip pat galima vertinti ir siaurąja prasme, t. y. pagal jo poveikį tiesiogiai žmogui. Žodis „nedarbas“ daugeliui asocijuojasi su finansiniais sunkumais, tačiau tai tik viena problemos pusė. Socialiniai nedarbo nuostoliai anaiptol nereiškia vien valstybės ar individo išlaidų didėjimo ar pajamų sumažėjimo. Žmogus, įstumtas į priverstinį nedarbą, kenčia psichologiškai. Nedarbas demoralizuoja žmogų, skatina psichikos ligų, nusikaltimų, savižudybių, skyrybų, alkoholizmo, narkomanijos ir kt. plitimą.

Nedarbas gali būti laikinasis (migracinis), struktūrinis ir ciklinis. Laikinasis nedarbas – nedarbas, atsirandantis normaliaame darbo paieškos procese. Vieni darbuotojai keičia darbo vietą dėl šeimos aplinkybių, kiti ieško naujo darbo, atleisti iš ankstesnio darbo, pasibaigus darbo sutarčiai, dar kiti, baigę mokslus, pirmą kartą ieško darbo. Kadangi laikinasis nedarbas atsiranda esant normaliai darbo jėgos apyvartai, kai žmonės keičia darbus ir išeina ar grįžta į darbą, šis nedarbas dažnai vadinamas apyvartiniu. Galima teigti, kad laikinasis nedarbas yra neišvengiamas bei tam tikru mastu ir pageidautinas, nes laikinai nedirbdami žmonės ieško ir susiranda geriau mokamą, labiau kvalifikuotą ir produktyvesnę darbą. Dėl to didėja žmonių pajamos, racionaliau pasiskirsto žmonių ištekliai.

Struktūrinis nedarbas atsiranda, kai darbo paklausos struktūra neatitinka darbo pasiūlos struktūros. Keičiantis vartotojų prekių bei paslaugų struktūrai ir gamybos technologijoms, keičiasi ir bendrosios darbo jėgos paklausos sudėtis. Dėl tokių pokyčių kai kurių profesijų paklausa sumažėja arba visiškai išnyksta tuo tarpu kitų profesijų paklausa išauga. Nedarbas atsiranda dėl to, kad darbo rinka į šiuos pokyčius reaguoja lėtai, darbo jėgos struktūra neatitinka naujos darbo vietų struktūros. Laikinąjį nedarbą atskirti nuo struktūrinio nėra labai lengva. Esminis skirtumas tas, kad prie laikinojo nedarbo priskiriami bedarbiai turi darbo įgūdžių, kuriuos gali parduoti. Tuo tarpu

---

⁴¹ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.

struktūriniai bedarbiai negali iš karto gauti darbo, nes jiems reikia papildomai mokytis, keisti profesiją, o kartais pakeisti ir gyvenamąją vietą. Dar vienas skirtumas yra tas, kad laikinasis nedarbas dažniausiai būna trumpalaikis, o struktūrinis – ilgesnės trukmės.

Ciklinis nedarbas – atsiranda esant ekonomikos nuosmukiui, kurį sukelia bendrųjų išlaidų nepakankamumas. Jis tiesiogiai susijęs su verslo ciklu. Ciklinis nedarbas sumažėja, kai ekonominis aktyvumas išauga.

Nors skirtingose šalyse, kai kurios nedarbą sukeliančios priežastys gali skirtis, nedarbo tipai yra tie patys. Neišvengiami yra laikinasis ir struktūrinis nedarbas. Ciklinis nedarbas gali išnykti ekonomikai iš nuosmukio stadijos perėjus į kitus ciklo etapus.

Pagal TDO metodologiją, prie bedarbių priskiriami darbingo amžiaus gyventojai, užsiregistravę arba neužsiregistravę darbo biržoje ir atitinkantys tris reikalavimus:

- 1) tiriamą savaitę neturėjo darbo arba privačios veiklos;
- 2) per paskutines keturias savaites aktyviai ieškojo darbo ;
- 3) jeigu būtų pasiūlytas darbas – yra pasiruošę pradėti dirbti dviejų savaičių laikotarpiu⁴².

TDO pateiktas bedarbio apibrėžimas skiriasi nuo Lietuvoje vartojamos bedarbio sąvokos. Lietuvoje bedarbiu laikomas nedirbantis darbingo amžiaus darbingas asmuo, nesimokantis pagal dieninę mokymo formą, įstatymų nustatyta tvarka įsiregistravęs teritorinėje darbo biržoje kaip ieškantis darbo ir pasirengęs dalyvauti aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse⁴³.

Nedarbas yra laikomas socialine rizika ir leidžia gauti bedarbio pašalpą pagal draudimo nuo nedarbo ar paramos nedarbo atveju schemas tik tuomet, kai apmokamo darbo nebuvimas nepriklauso nuo individualaus asmens pasirinkimo. Todėl logiška būtų manyti, kad pagrindinė sąlyga į teisę gauti pašalpą yra ta, jog nedarbas yra nesavanoriškas ir ne paties asmens inicijuotas. Kitu atveju, pašalpa gali būti neskiriama, sumažinama arba jos mokėjimas sustabdomas kelioms savaitėms ar mėnesiams.

Bedarbis turi būti pasiruošęs dirbti arba sutikti dirbti bet kokią siūlomą darbą, atitinkantį jo galimybes. Jam atsisakius dirbti, bedarbio pašalpa gali būti sumažinta, sustabdyta arba iš viso nutraukta. Akivaizdu, kad tai, kaip apibūdinamas tinkamas ar netinkamas darbas, kartu parodo nedarbo schemas griežtumą. Tinkamas darbas yra apibūdinamas negatyviai, t. y. toks darbas, kurio besikreipiantis dėl darbo asmuo neturėtų atsisakyti.

---

⁴² TARTILAS J. Nedarbo problema. *Jurisprudencija*, 2005, t. 74 (66), p. 30-38.

⁴³ Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. IX-1904; 2004, Nr. 4-26.

Bedarbio pašalpa yra suteikiama kiekvienam, kuris ne savo noru netenka pajamų iš apmokamo darbo. Savaiame aišku, kad asmuo negali derinti bedarbio pašalpos su uždarbiu netgi turėdamas teisę į visą bedarbio pašalpą. Todėl iš bedarbio reikalaujama iš karto pranešti administracijai apie planuojamą dirbti apmokamą darbą.

Reikia pabrėžti, kad nedarbo būklę pagal darbo sutartį apibrėžia ne darbo sutarties nutraukimas, o pajamų, gaunamų iš apmokamo darbo, praradimas. Daugelyje šalių bedarbio pašalpos gali būti gaunamos ir nenutraukus darbo sutarties, kai darbdavys dėl objektyvių priežasčių laikinai neturi galimybių aprūpinti darbuotojų darbu. Pažymėtina, kad teisės į bedarbio pašalpą neturi streikuojantys darbuotojai, nes jie yra bedarbiai savo noru. Kita vertus, nestreikuojantys asmenys, negalintys gauti darbo, paprastai gali pretenduoti į bedarbio pašalpą.

Asmuo, su kuriuo yra nutraukiami darbo santykiai ir dėl to jis tampa bedarbiu, tačiau kuriam dėl darbo santykių nutraukimo paskiriama kompensacija pagal darbo sutartį, dažniausiai neturi teisės iš karto gauti bedarbio pašalpos. Pirmiausia kompensacijos dydis, siejamas su atleidimu, darbo vietos panaikinimu ar darbo sutarties nutraukimu, turi būti padalijamas proporcingai mokėjimo dienų skaičiui, numatytam kompensacijos suteikimo sąlygose. Tik praėjus tam tikram laikotarpiui asmuo gali pradėti gauti bedarbio pašalpą⁴⁴.

Kalbant apie nedarbo draudimą, galima teigti, kad tai socialinio draudimo rūšis, kuri įstatymų nustatytais atvejais kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl nedarbo negautas pajamas arba jų dalį.

Nedarbo socialinio draudimo įstatymas⁴⁵ nustato, kad nedarbo socialiniu draudimu privalomai draudžiami šie asmenys:

- 1) asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus (asesoriai), asmenys, atlygintinai einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas ar paskirti į rinkimų ir referendumo komisijas, taip pat asmenys, susiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas iš sporto veiklos, atlikėjo veiklos arba pagal autorines sutartis;
- 2) valstybės politikai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, prokurorai, Lietuvos banko valdybos pirmininkas, jo pavaduotojai, valdybos nariai, Seimo

---

⁴⁴ PIETERS D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. p. 79-84. ISBN 9986-752-34-5.

⁴⁵ Valstybės žinios, 2003, Nr. IX-1904; 2004, Nr. 4-26.

ar Prezidento paskirti valstybės institucijų ar įstaigų pareigūnai, Seimo ar Prezidento paskirti valstybinių (nuolatinių) komisijų ir tarybų, kitų valstybinių (nuolatinių) komisijų ir tarybų pirmininkai, jų pavaduotojai ir nariai, taip pat pagal specialius įstatymus įsteigtų komisijų ar tarybų, fondų valdybų pirmininkai ir nariai. Šie asmenys nedraudžiami nedarbo socialiniu draudimu, jeigu negauna atlyginimo už darbą;

- 3) vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Valstybės saugumo departamento sistemos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai;
- 4) krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai tarnautojai;
- 5) nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir negaunantys pajamų, susijusių su darbo santykiais, valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių bei deleguotų asmenų sutuoktiniai – tuo laikotarpiu, kai jie gyvena užsienyje kartu su valstybės tarnautoju ar deleguotu asmeniu. Deleguotų asmenų sutuoktiniai draudžiami tik tuo atveju, jei deleguotam asmeniui darbo užmokestį ir nuo jo socialinio draudimo įmokas moka asmenį delegavusi Lietuvos Respublikos deleguojančioji institucija. Nesukakęs senatvės pensijos amžiaus ir neturintis draudžiamųjų pajamų Respublikos Prezidento sutuoktinis – Respublikos Prezidento kadencijos laikotarpiu;
- 6) Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai ir asmenys, atliekantys alternatyviają krašto apsaugos tarnybą;
- 7) šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas vaiko globėju, auginantys vaiką iki trejų metų;
- 8) nesukakęs senatvės pensijos amžiaus vienas iš neįgalaus asmens, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas šio neįgalaus asmens globėju ar rūpintoju, slaugantis namuose nurodytą neįgalų asmenį. Taip pat vienas iš tėvų (įtėvių), globėjų ar rūpintojų, slaugantis namuose visiškos negalios invalidą, pripažintą tokiu iki 2005 m. liepos 1 d.

Teisę į nedarbo draudimo išmoką turi bedarbiais teritorinėje darbo biržoje įsiregistravę nedarbo socialiniu draudimu apdrausti asmenys, kuriems teritorinė darbo

birža nepasiūlė darbo, atitinkančio jų profesinį pasirengimą bei sveikatos būklę, ar aktyvios darbo rinkos politikos priemonių ir jeigu jie atitinka šias sąlygas:

- 1) prieš įsiregistruodami teritorinėje darbo biržoje turėjo ne mažesnę negu 18 mėnesių nedarbo draudimo stažą per paskutinius 36 mėnesius;
- 2) buvo atleisti iš darbo ar valstybės tarnautojo pareigų įstatymų nustatyta tvarka, nesant darbuotojo ar valstybės tarnautojo kaltės, dėl nepriklausančių nuo darbuotojo ar valstybės tarnautojo aplinkybių ir darbdavio bankroto atveju;
- 3) baigė privalomąją nuolatinę pradinę karo tarnybą ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą arba buvo atleisti iš šių tarnybų išstarnavę ne mažiau kaip pusę nustatyto laiko.

Nedarbo draudimo išmoka mokama ne rečiau kaip vieną kartą per mėnesį, taip siekiama užtikrinti netekusių darbo asmenų gerovę. Nedarbo draudimo išmokos mokėjimo trukmė priklauso nuo bedarbio nedarbo draudimo stažo⁴⁶ įgyto iki įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos. Jei nedarbo draudimo stažas mažesnis negu 25 metai, nedarbo draudimo išmoka mokama 6 mėnesius, jei jis yra nuo 25 iki 30 metų – 7 mėnesius, jei nuo 30 iki 35 metų – 8 mėnesius, jei 35 metai ir daugiau – 9 mėnesius.

Reikia paminėti ir nedarbo draudimo išmokos dydį bei apskaičiavimo tvarką. Nedarbo draudimo išmoka apskaičiuojama kaip pastovios ir kintamos dalių suma. Pastovią nedarbo draudimo išmokos dalį sudaro mokėjimo mėnesį galiojančių valstybės remiamų pajamų dydis. Tuo tarpu kintama nedarbo draudimo išmokos dalis apskaičiuojama taip:

- 1) apskaičiuojamos bedarbio kiekvieno mėnesio draudžiamosios pajamos imant 36 mėnesius, praėjusius iki užpraeito kalendorinio ketvirčio pabaigos nuo bedarbio įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos. Jeigu kurį nors mėnesį draudžiamųjų pajamų nėra, jos laikomos lygios nuliui;
- 2) apskaičiuojamas šių draudžiamųjų pajamų, padalytų iš atitinkamą mėnesį buvusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, vidurkis;
- 3) gautas vidurkis dauginamas iš nedarbo draudimo išmokos skyrimo mėnesį esamų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų;
- 4) kintama nedarbo draudimo išmokos dalis sudaro 40 procentų 3 punkte nurodyto dydžio.

---

⁴⁶ Nedarbo draudimo stažas - laikotarpiai, per kuriuos buvo mokamos arba pagal įstatymus turėjo būti mokamos nedarbo draudimo išmokos, taip pat laikotarpiai, per kuriuos apdraustasis gavo nedarbo socialinio draudimo ir kitų socialinio draudimo įstatymų nustatytas nedarbo draudimo išmokas, socialinio draudimo ligos, profesinės reabilitacijos, motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) pašalpas.

Pirmus 3 mėnesius mokama visa nedarbo draudimo išmoka, likusį nedarbo draudimo išmokos mokėjimo laikotarpį – pastovi nedarbo draudimo išmokos dalis ir pusė kintamos nedarbo išmokos dalies. Kiekvienu iš nurodytų laikotarpių mokama nedarbo draudimo išmoka negali būti didesnė kaip 70 procentų paskutinių Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžio.

Svarbu tai, kad asmenims, gaunantiems valstybines socialinio draudimo, šalpos ar valstybines pensijas (išskyrus našlių ir našlaičių bei maitintojo netekimo pensijas), taip pat netekto darbingumo periodines kompensacijas dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, iš nedarbo draudimo lėšų mokama tik nedarbo draudimo išmokos dalis, viršijanti gaunamą pensijų ar kompensacijų sumą⁴⁷.

Nedarbo draudimo išmokų svarba per 2008 m. stipriai išaugo. Statistikos departamento duomenimis nedarbo lygis Lietuvoje padidėjo nuo 4,9% 2008 m. I ketvirtį iki 7,9% – 2008 m. IV ketvirtį. Tokiu tempu didėjant nedarbo lygiui, taigi sparčiai didėjant socialinės rizikos paveiktų žmonių skaičiui, valstybė bus priversta imtis aktyvių priemonių bandydama išspręsti su nedarbu kylančias problemas.

3.7. Valstybinio socialinio draudimo išmokos susižalojus darbe

Lietuvos Respublikos darbo kodekso⁴⁸ (toliau – DK) 260 straipsnyje, nustatyta, kad kiekvienam darbuotojui turi būti sudarytos tinkamos, saugios ir sveikatai nekenksmingos darbo sąlygos, kurias turi užtikrinti darbdavys.

Nesaugios darbo sąlygos buvo viena pirmųjų socialinės teisės raidos problemų. Daug darbininkų rimtai susižeisdavo ar net žūdavo cechuose dėl neatsargumo, dėl tam tikrų saugumo priemonių trūkumo ir t. t. Taigi, socialinės apsaugos ištakos, susijusios su saugesnių darbo sąlygų kūrimu. Jos padėjo išvengti gamybinių traumų (nelaimingų atsitikimų darbe). Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas⁴⁹ apibrėžia nelaimingo atsitikimo darbe sąvoką kaip įvykį darbe, įskaitant eismo įvykį darbo laiku, nustatyta tvarka ištirtą ir pripažintą nelaimingu atsitikimu darbe, kurio padarinys – darbuotojo trauma (lengva, sunki, mirtina). Įvykis darbe, kai darbuotojas mirė dėl ligos, nesusijusios su darbu, nepriskiriamas prie nelaimingo atsitikimo darbe. Daugelyje šalių nelaimingas atsitikimas pakeliui iš namų į darbą (ar atvirkščiai) taip pat laikomas gamybine trauma.

---

⁴⁷ Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. IX-1904; 2004, Nr. 4-26

⁴⁸ Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

⁴⁹ Valstybės žinios, 1999, Nr. 110-3207; 2003, Nr. 114-5114.

Darbuotojo sveikata gali būti pažeista ne tik staigaus nelaimingo atsitikimo metu, bet paveikta ir ilgai dirbant kenksmingomis sąlygomis (su tam tikromis medžiagomis ar spinduliais). Šiuo atveju žala sveikatai atsiranda neiškart, bet gali išryškėti daug vėliau, netgi pasibaigus darbo sutarties terminui. Apskritai, susirgimas profesine liga reiškia sveikatos sutrikimą ar negalavimą, sukeltą kenksmingų sveikatai darbo sąlygų⁵⁰.

Šiuo metu darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą reglamentuoja Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas⁵¹ bei Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. Juose įtvirtintos išmokos iš esmės sutampa: žalos dydžio apskaičiavimas pagal Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme pateiktą formulę yra artimas socialinio draudimo išmokų apskaičiavimo metodikai, todėl abiejuose įstatymuose numatytų žalos atlyginimo būdų taikymas pažeistų kompensacinę žalos atlyginimo funkciją ir visiško žalos atlyginimo principą, nes asmuo negali gauti didesnio už žalos dydį atlyginimo, negu realiai patyrė žalos. Vis dėlto, pirmiausia dėl darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo turėtų būti sprendžiama remiantis viešosios teisės normomis, t. y. socialinio draudimo būdu⁵². Esminis skirtumas tarp šių įstatymų yra tas, kad Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas taikomas, jeigu nelaimingi atsitikimai darbe įvyksta po 2000 m. sausio 1 d. ir jei asmenys yra apdrausti socialiniu draudimu. Savo ruožtu, jeigu asmenims apdraustiems socialiniu draudimu, nelaimingas atsitikimas darbe įvyko ar jie susirgo profesine liga iki 2000 m. sausio 1 d. – jiems taikomas Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas. Socialiniu draudimu neapdrausti asmenys, kuriems atsitiko nelaimingas atsitikimas darbe, ar jie susirgo profesine liga, taip pat tie asmenys, kurie nori išsietiškoti neturinę žalą iš darbdavio, gali savo teises ginti Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse⁵³ nustatyta tvarka.

Asmenys, draudžiami nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu (dirbantys pagal darbo sutartis; valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai; profesinių mokyklų mokiniai, aukštųjų mokyklų studentai ir asmenys, teritorinių darbo biržų siųsti profesiniam mokymui ar profesinei reabilitacijai, – jų profesinės veiklos praktikos įstaigoje ar įmonėje laikui; asmenys, esantys socialinės bei

---

⁵⁰ PIETERS D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. p. 43-44. ISBN 9986-752-34-5

⁵¹ Valstybės žinios, 1997, Nr. 67-1656.

⁵² VERIKAS A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 63-69.

⁵³ Valstybės žinios, 2000, 74-2262.

psichologinės reabilitacijos įstaigose, – šių asmenų darbo laikui; nuteistieji laisvės atėmimu – šių asmenų darbo laikui) įgyja teisę gauti nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo išmokas, kai įvyksta draudiminis įvykis, t. y. įvykęs nelaimingas atsitikimas darbe arba nustatyta profesinė liga, kuriuos ištyrus nustatoma, kad jie įvyko esant visoms šioms sąlygoms:

- 1) dirbant draudėjo nustatytu darbo laiku;
- 2) dirbant draudėjo pavestus darbus (įskaitant ir darbo vietos parengimą bei sutvarkymą);
- 3) dirbant darbą, už kurį mokamas darbo užmokestis, nuo kurio mokamos arba turi būti mokamos nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmokos.

Nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo išmokos yra 5 rūšių. Kiekvienos iš jų dydžiai bei skyrimo sąlygos bus nagrinėjamos detalčiau.

Ligos dėl nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba profesinės ligos pašalpa (ligos pašalpa). Ligos pašalpa skiriama asmenims, tapusiems laikinai nedarbingais dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba profesinės ligos, kai tai pripažįstama draudiminiu įvykiu. Pagrindas ligos pašalpai gauti yra nustatyta tvarka išduotas nedarbingumo pažymėjimas ir draudiminį įvykį patvirtinantys dokumentai. Ligos pašalpa mokama 100 procentų kompensuojamojo uždarbio dydžio nuo pirmos nedarbingumo dienos iki darbingumo atgavimo dienos arba iki darbingumo lygio nustatymo dienos, t. y. už visą laikotarpį, kai yra išduotas nedarbingumo pažymėjimas. Ligos pašalpos mokėjimas nutraukiamas, jeigu laikinai nedarbingas asmuo pažeidžia gydytojo nustatytą režimą ar be pateisinamos priežasties nustatytu laiku neatvyksta pasitikrinti darbingumo. Ligos pašalpa, iš kitų socialinio draudimo išmokų išsiskiria tuo, kad mirus asmeniui, turėjusiam teisę gauti ligos pašalpa, ji yra įskaitoma į paveldimą turta.

Netekto darbingumo vienkartinė kompensacija. Ši kompensacija skiriama apdraustiems asmenims, kai jie dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba nustatytos profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais, netenka mažiau kaip 30 procentų darbingumo. Kompensacija skiriama tokio dydžio:

- 1) netekus iki 20 procentų (imtinei) darbingumo – 10 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti;
- 2) netekus nuo 21 iki 29 procentų (imtinei) darbingumo – 20 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti.

Šios kompensacijos mokamos tuo atveju, jei NDNT nustato terminuotą darbingumo netekimą. Jei atitinkamas darbingumo netekimo procentas nustatomas neterminuotam laikotarpiui, išmokama trigubai didesnė netekto darbingumo vienkartinė kompensacija. Mėnesio kompensuojamasis uždarbis vienkartinėi kompensacijai apskaičiuoti nustatomas pagal asmens draudžiamąsias pajamas, gautas per 12 paeiliui einančių mėnesių, skaičiuojant atgal nuo užpraeito kalendorinio ketvirčio, buvusio prieš draudiminio įvykio mėnesį, pabaigos. Svarbu, kad mėnesio kompensuojamasis uždarbis vienkartinėi kompensacijai skaičiuoti negali viršyti einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, galiojusių draudiminio įvykio mėnesį, trijų su puse dydžio sumos ir negali būti mažesnis už einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, galiojusių draudiminio įvykio mėnesį, ketvirtadalį. Kompensacija skiriama pasibaigus NDNT sprendimo, kuriuo nustatytas atitinkamo procento nukentėjusio asmens nedarbingumas, apskundimo terminui.

Netekto darbingumo periodinė kompensacija. NDNT nustačius, kad nukentėjusysis dėl draudiminio įvykio neteko 30 ir daugiau procentų darbingumo, jam kas mėnesį mokama netekto darbingumo periodinė kompensacija, kuri apskaičiuojama kaip darbingumo netekimo koeficiento (d) (netekto darbingumo procentas dalijamas iš šimto), kompensavimo koeficiento (k) (kuris turi būti ne mažesnis negu 0,25 ir ne didesnis negu 3) ir mokėjimo mėnesį galiojančių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų (D) sandaugos pusė, t. y. pagal formulę $0,5 \times d \times k \times D$. Netekto darbingumo periodinė kompensacija skiriama nuo darbingumo netekimo nustatymo dienos. Ji taip pat perskaičiuojama kiekvieną kartą, patvirtinus naują einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydį arba NDNT nustačius naują darbingumo netekimo procentą (ne mažiau kaip 30 procentų).

Periodinė draudimo išmoka apdraustajam mirus. Tuo atveju, jei apdraustasis dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba ūmios profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais, miršta, teisę į periodinę draudimo išmoką turi nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą, taip pat mirusiojo vaikas (vaikai), gimęs (gimę) praėjus ne daugiau kaip 300 dienų po jo mirties. Periodinė draudimo išmoka taip pat mokama mirusiojo asmens vaikams (įvaikiams), kurie įgijo teisę į išmoką po jo mirties dienos. Galima teigti, kad ši išmoka mokama artimiems šeimos nariams, kurie dėl apdraustojo mirties praranda dalį pajamų:

- 1) vaikams (įvaikiams) – kol jiems sukaks 18 metų, o jeigu jie mokosi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, profesinių, bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, – kol jiems sukaks 24 metai;

- 2) mirusiojo tėvui (motinai), įtėviui (įmotei), neatsižvelgiant į amžių ir darbingumą, kuris nedirba ir prižiūri mirusiojo vaikus (įvaikius), vaikaičius, brolius, seseris, – iki šiems sukaks 8 metai;
- 3) mirusiojo sutuoktiniui, sukakusiam senatvės pensijos amžių, – iki gyvos galvos;
- 4) mirusiojo sutuoktiniui, kuris pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, ir mirusiojo vaikams (įvaikiams), vyresniems kaip 18 metų, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų, – kol jie yra nedarbingi ar iš dalies darbingi;
- 5) kitiems nedarbingiems ar iš dalies darbingiems, arba sukakusiems pensijos amžiaus asmenims, kurie buvo mirusiojo išlaikomi ar apdraustojo mirties dieną turėjo teisę gauti išlaikymą.

Periodinė draudimo išmoka apdraustajam mirus prilyginama netekto darbingumo periodinei kompensacijai, padalytai iš vienetu padidinto asmens, turinčių teisę gauti šią išmoką, skaičiaus ir mokama kas mėnesį.

Vienkartinė draudimo išmoka apdraustajam mirus. Apdraustajam mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar ūmios profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais, mirusiojo šeimai išmokama vienkartinė draudimo išmoka, lygi 100 einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, galiojusių mirties mėnesį. Mirusiojo šeimos nariais laikomi jo sutuoktinis, nepilnamečiai vaikai (įvaikiai), kol jiems sukaks 18 metų, taip pat besimokantys nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, profesinių, bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, kol jiems sukaks 24 metai, mirusiojo vaikai (įvaikiai), vyresni kaip 18 metų, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų, mirusiojo vaikai, gimę po jo mirties, tėvas (įtėvis) ir motina (įmotė). Išmoka lygiomis dalimis išmokama kiekvienam mirusiojo šeimos nariui. Vienkartinė draudimo išmoka apdraustajam mirus skiriama ne anksčiau kaip praėjus 3 mėnesių kreipimosi terminui nuo teisės į šią išmoką atsiradimo dienos. Kai per šį terminą nė vienas iš asmenų, turinčių teisę į šią išmoką, nesikreipė, išmoka skiriama pirmajam prašymą pateikusiam asmeniui, turinčiam teisę į šią išmoką, jeigu jis kreipėsi per 3 metus nuo apdraustojo mirties dienos⁵⁴.

3.8. Medicininė priežiūra

Žmonės gali susirgti arba tapti nelaimingų atsitikimų aukomis, gali gimti neįgalūs ar netekti darbingumo. Visais šiais atvejais yra reikalinga sveikatos priežiūra, kad jie galėtų visais įmanomais būdais atgauti ir palaikyti savo sveikatą, sumažintų skausmus ir kitokiais būdais palengvintų ligų sukeltą negalią.

---

⁵⁴ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 110-3207; 2003, Nr. 114-5114.

Todėl labai svarbu, kad sveikatos apsauga būtų pajėgi susitvarkyti su šia socialine rizika ir būtų tinkamai pasiruošusi, t. y. kad būtų tinkamai apmokyti gydytojai, seselės, fizioterapijos specialistai ir farmacininkai, užtektų ligoninių bei gerai veikiančios pagrindinės medicinos įrangos. Tuo pat metu labai svarbu, kad paslaugas ir medicinos pagalbą teikiančios institucijos, medicininis gydymas ir medikamentai būtų prieinami kiekvienam, kuriam iš tikrųjų reikalinga pagalba. Žmogaus teisė į sveikatą visose šalyse patvirtinta tarptautiniais dokumentais ir remiasi dviem principais: pirma – sveikatos priežiūros tikslu daryti viską, kas įmanoma, ir antra – padaryti viską, kas įmanoma, prieinamą kiekvienam vienodomis sąlygomis.

Kaip jau minėta, sveikata ir su ja susijusi sveikatos priežiūra yra suvokiama kaip viena iš pagrindinių žmogaus teisių, sveikatos apsaugos veikimo sritis socialinės apsaugos sistemoje turi būti universali arba bent jau siekti universalumo kiekvienu atveju. Praktiškai tai reiškia, kad išlaidos sveikatos priežiūrai dengiamos iš socialinio draudimo, kurio individualaus taikymo sritis paprastai yra išplečiama taip, kad didžioji dauguma gyventojų gali naudotis medicininio aptarnavimo per privalomąjį socialinį draudimą arba jiems sudaromos galimybės pasinaudoti savanoriškuoju socialiniu draudimu.

Socialinė apsauga nelaiduoja vienokios ar kitokios medicininės paslaugos ar prekės prieinamumo kiekvienam norinčiajam. Ji garantuoja medicininės paslaugas ir prekes tik tiems asmenims, kuriems iš tikrųjų reikia medicininės priežiūros ar gydymo. Tam tikslui socialinės apsaugos įstatymu yra nustatoma tvarka, kuri verčia teisingai įvertinti reikalingas prekes ir paslaugas. Paprastai ši vertinimo teisė visų pirma suteikiama gydytojui. Medicinos prekės ir paslaugos, kurių nepaskiria gydytojas turi būti įsigijamos privačioje rinkoje už jų tikrąją kainą⁵⁵.

Sveikatos draudimo įstatymas⁵⁶ numato, kokios yra sveikatos draudimo rūšys Lietuvoje, t. y. privalomasis sveikatos draudimas ir papildomasis (savanoriškasis) sveikatos draudimas. Plačiau bus aptariamas tik privalomasis sveikatos draudimas, nes papildomasis (savanoriškasis) sveikatos draudimas Lietuvoje nėra populiarus, juo naudojasi tik nedidelė, daugiausiai aukštas pajamas turinčių gyventojų dalis.

Pagal Sveikatos draudimo įstatymą privalomasis sveikatos draudimas – valstybės nustatyta asmens sveikatos priežiūros ir ekonominių priemonių sistema, šio įstatymo nustatytais pagrindais ir sąlygomis garantuojanti privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamiesiems asmenims, įvykus draudiminiam įvykiui, sveikatos priežiūros paslaugų

---

⁵⁵ PIETERS D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. p. 89-91. ISBN 9986-752-34-5.

⁵⁶ Valstybės žinios, 1996, Nr. 55-1287; 2002, Nr. 123-5512.

teikimą bei išlaidų už suteiktas paslaugas, vaistus ir medicinos pagalbos priemones kompensavimą. Taigi, privalomasis sveikatos draudimas garantuoja draudžiamiesiems asmenims sveikatos priežiūros paslaugas, už kurių teikimą apmokama iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto, kurį sudaro fizinių asmenų pajamų mokestis, socialinio draudimo įmokos, valstybės įmokos už jos draudžiamus asmenis, savarankiškai mokančiųjų lėšos ir kt. Apsidraudęs sveikatos draudimu žmogus įgyja daug didesnę pranašumą prieš neapsidraudusįjį, nes gauna ne tik būtinąją medicinos pagalbą, bet ir visas kitas asmens sveikatos priežiūros paslaugas, numatytas Sveikatos draudimo įstatymo. Jei žmogus nemoka asmens fizinių pajamų mokesčio ir nėra savarankiškai apsidraudęs privalomuoju sveikatos draudimu, už medicinos paslaugas (išskyrus būtinąją pagalbą) turi mokėti pats pagal nustatytus bazinius paslaugų įkainius. Privalomąjį sveikatos draudimą vykdo Privalomojo sveikatos draudimo taryba, Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos ir teritorinės ligonių kasos.

Svarbu paminėti, kad valstybė savo lėšomis draudžia privalomuoju sveikatos draudimu ganėtinai daug įvairių socialinių grupių asmenų, kurie patys negali sumokėti privalomojo sveikatos draudimo įmokų. Valstybės lėšomis yra draudžiami asmenys, gaunantys, bet kokios rūšies pensiją; asmenys, užsiregistravę darbo biržoje; moterys, kurioms suteiktos nėštumo ir gimdymo atostogos, asmenys, iki 18 metų; valstybės remiami asmenys, gaunantys socialinę pašalpą; asmenys, teisės aktų nustatyta tvarka pripažinti neįgaliaisiais; asmenys, sergantys visuomenei pavojingomis užkrečiamosiomis ligomis; nelydimi nepilnamečiai užsieniečiai ir kt.

Visiems asmenims, net ir tiems, kurie nėra apsidraudę ar nėra apdrausti sveikatos draudimu, valstybė garantuoja nemokamą būtinąją medicininę pagalbą. Būtinajai medicinos pagalbai priskiriama pirmoji medicinos pagalba ir asmens sveikatos priežiūros įstaigose teikiama skubi medicinos pagalba. Būtinoji medicinos pagalba teikiama etapais: pirmiausia suteikiama pirmoji medicinos pagalba (svarbiausi tikslingi veiksmai, skirti padėti kitų ar savo sveikatai bei gyvybei, panaudojant turimas medicinos ir/ar kitokias priemones bei medžiagas, iki nukentėjusiajam/pacientui bus pradėta teikti skubioji institucinė medicinos pagalba arba paciento būklė taps normali, arba bus konstatuota jo mirtis), po to – skubioji institucinė pagalba (ją nustato pacientą apžiūrėjęs gydytojas). Kai kuriais atvejais tai gali būti vykdoma vienu metu⁵⁷.

---

⁵⁷ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004 m. balandžio 8 d. įsakymas Nr. V-208 „Dėl Būtiniosios medicinos pagalbos ir Būtiniosios medicinos pagalbos paslaugų teikimo tvarkos bei masto patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 55-1915.

4. SOCIALINĖ PARAMA SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOJE

Literatūroje galima rasti įvairių skurdo apibrėžimų. Vienur daugiau dėmesio teikiama materialiniam, kitur kultūriniam ar socialiniam skurdui. Dažnai skurdo sąvoka skiriasi priklausomai nuo šalies raidos laikotarpio ir pasiekto gyvenimo lygio. Taigi, skurstančiais galima vadinti tuos, kurių kultūriniai, socialiniai, ar materialiniai ištekliai yra per maži, kad galėtų užtikrinti normalų funkcionavimą modernioje visuomenėje. Kadangi skurdas apibūdinamas nevienareikšmiškai, jo ribos nustatomos įvairiais metodais. Galima išskirti santykinį ir absoliutinį skurdą. Vis dėlto pagrindiniu skurdo kriterijumi analizuojant skurdo paplitimą yra laikoma santykinė skurdo riba, apskaičiuojama kaip 50 procentų vidutinių vartojimo išlaidų⁵⁸. Daroma prielaida, kad šis vidutinis rodiklis nusako šalyje vyraujančią gyvenimo būdą. Taigi santykinė skurdo riba yra šalies gyventojų vidutinių vartojimo išlaidų (vidutinių pajamų) dalis, žemiau kurios patenkantys gyventojai laikomi skurstančiais, nes neturi galimybių deramai dalyvauti bendruomenės gyvenime. Tuo tarpu absoliučiu skurdu dažniausiai yra laikoma tokia padėtis, kuri neužtikrina asmenims poreikių būtiniausiems maisto produktams, švaram geriamajam vandeniui, pastogei, sanitarinėms priemonėms, raštingumui, sveikatos apsaugai. Absoliutaus ir santykinio skurdo ypatybės skiriasi veikiau tik metodu, kuriuo jie pritaikomi prie besikeičiančių sąlygų. Absoliutus skurdas pritaikomas naujoms sąlygoms jo ribą tiesiog nukeliant tiek, kiek padidėja vartojimo reikmenų kainos neatsižvelgiant į pasikeitusias vidutines pajamas ir vartojimo modelį⁵⁹.

Analizuojant skurdą, kaip vieną iš socialinės rizikos rūšių, yra išskiriami skurdo matavimo rodikliai, kurie gali būti grupuojami į keturias pagrindines kategorijas:

- 1) ekonominiai – apima piniginius namų ūkių gerovės rodiklius, ypač maisto ir ne maisto suvartojimą, išlaidas ir pajamas;
- 2) socialiniai – apima kitus nepiniginius namų ūkių gerovės indikatorius, tokius kaip švietimo, sveikatos bei kitų pagrindinių paslaugų prieinamumas, mityba ir socialinis kapitalas;
- 3) demografiniai – apima namų ūkių struktūras pagal lytį, amžių, narių skaičių;
- 4) pažeidžiamumo – apima namų ūkių pažeidžiamumą (apsaugos nebuvimą) nuo sukrėtimų, kurie gali turėti įtakos skurdo būklei⁶⁰.

---

⁵⁸ BARČIUKIENĖ D. Skurdas Lietuvos kaime: paplitimas, priežastys ir mažinimo būdai. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. 2007, Nr. 4, p. 132-143.

⁵⁹ LAZUTKA R. Pajamos, vartojimas ir skurdas. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber, 2001, p. 101-115. ISBN 9955-449-27-6.

⁶⁰ IVAŠKAITĖ V.; LAZUTKA R. Tarptautinės patirties taikymo sudarant Lietuvos skurdo žemėlapi galimybes. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. 2006, Nr. 3, p. 60-74.

Socialinė parama remiasi stokos principu – asmeniui suteikiama pagalba, jeigu jis neturi lėšų pragyvenimui ir yra nepajėgus pasirūpinti savimi. Neįmokinės socialinės paramos atveju jokių išankstinių nuopelnų iš jo nereikalaujama, tačiau patikrinama, ar tikrai jis nepajėgus savarankiškai išsiversti. Kiti socialinės paramos bruožai:

- 1) visos išlaidos dengiamos iš valstybės ar savivaldybės biudžetu;
- 2) įvertinant poreikį, atliekami lėšų ir/arba turto testai, kuriuose atsižvelgiama į turimas pajamas ir išteklius;
- 3) pašalpa nustatoma tokio dydžio, kad padidintų visas pareiškėjo pajamas iki minimalaus lygio, kuris tuo metu visuomenėje pripažįstamas būtinu minimaliam pragyvenimui, bet jis nesiejamas su ankstesnėmis jo pajamomis ar buvusiu pragyvenimo lygiu.

Socialinės paramos ištakos siekia viduramžių „pagalbos vargšams“ įstatymus, apie kuriuos daugiausia žinoma iš Anglijos istorijos. Modernioji visuomenė juos dažnai laiko žeminančiais nelaimingus žmones, kurie prieš susilaukdami pagalbos savo skurdumą turi įrodyti⁶¹.

Galima teigti, kad socialinė parama yra teikiama asmenims, kuriems reikalinga parama, bet kurie neturi teisės gauti aprūpinimo iš socialinio draudimo fondo ar iš jo gauna per mažai gyvenimui būtinų lėšų.

Socialinė parama socialinės apsaugos sistemoje susideda iš dviejų stambių dalių – socialinės paramos išmokų ir socialinių paslaugų.

4.1. Socialinės paramos išmokos – socialinės paramos dalis

Grynai socialinės paramos išmokomis laikomos tos išmokos, kurios teikiamos asmeniui (šeimai):

- 1) nepriklausomai nuo įmokų mokėjimo laikotarpių;
- 2) yra skirtos garantuoti minimalias pajamas;
- 3) yra teikiamos įvertinus materialinę gavėjo padėtį (pajamas ir/ar turta).

Tačiau, jei šalia pirmųjų dviejų požymių nėra trečiojo (materialinės padėties vertinimo), tai reiškia, kad teisės aktai suteikia asmeniui aiškiai apibrėžtą teisinę padėtį – gauti išmoką be individualaus įvertinimo⁶².

---

⁶¹ LAZUTKA R. Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber, 2001, p. 131-147. ISBN 9955-449-27-6.

⁶² PETRYLAITĖ V. Socialinės apsaugos sistemų koordinavimo srities nustatymo problematika reglamentuojant kai kurias Lietuvos socialinės apsaugos išmokas. *Jurisprudencija*, 2008, t. 8(110), p. 89-94.

Galima išskirti šias socialinių paramos išmokų rūšis: socialines išmokas šeimoms; šalpos išmokas; socialinę pašalpą, būsto šildymo, šalto bei karšto vandens išlaidų kompensacijas; transporto išlaidų ir lengvųjų automobilių įsigijimo, jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijas; socialinę paramą mokiniams; laidojimo pašalpą ir kt.

4.1.1. Socialinės išmokos šeimoms

Daugelis išsivysčiusių šalių šiuo metu išgyvena gimstamumo mažėjimo problemą. Valstybės vis daugiau dėmesio skiria šeimai palankios politikos kūrimui, tikėdamos pagerinti šeimos galimybę derinti profesinę veiklą su vaikų priežiūra, paskatinti moteris dalyvauti darbo rinkoje ir užtikrinti lyčių lygybę. Taip pat tikimasi, kad šeimai palanki politika bent iš dalies prisidės prie gimstamumo didinimo. Suprantama, kad vaikus auginantys ir dirbantys tėvai susiduria su daugeliu problemų. Jeigu nėra senelių, artimų žmonių, kurie galėtų pasirūpinti vaikų laisvalaikiu, vizitu pas gydytoją arba kitą specialistą, jei darbdavys nėra linkęs atsižvelgti į šeiminių darbuotojų padėtį, šeimai kyla tikrai didelių problemų, dėl kurių iš dalies nukenčia ir vaikai⁶³.

Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą. Sparčių socialinių, ekonominių ir demografinių permainų laikotarpiu, kurį išgyvena Lietuvos visuomenė, ši konstitucinė nuostata nėra pakankamai sėkmingai įgyvendinama. Gimstamumo rodikliai liudija, kad gyventojų skaičius neatkuriamas, aukštas skyrybų lygis, vis didesnis skaičius žmonių renkasi nešeiminį gyvenimo būdą arba teisiškai nepatvirtina vyrą, moterį ir jų vaikus saistančius ryšius. Šiuos faktus būtų galima interpretuoti ir kaip nepakankamos valstybės paramos šeimai patvirtinimą. Antra vertus, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę vyko esminiai pokyčiai paramos šeimai sistemoje, ieškota alternatyvių paramos jai būdų, pastaraisiais metais imta daugiau dėmesio skirti socialinėms paslaugoms šeimai, jų kokybei bei įvairovei⁶⁴.

Lietuvos Respublikoje yra nustatytos tokios socialinės išmokos šeimoms – vienkartinė išmoka nėščiai moteriai, vienkartinė išmoka vaikui, išmoka vaikui, išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui, globos (rūpybos) išmoka bei vienkartinė išmoka įsikurti.

---

⁶³ JANČAITYTĖ R. Palankios šeimai politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės. *Socialinis darbas*, 2006, Nr. 5(1), p. 30-37.

⁶⁴ NAVAITIS G. Požiūris į valstybės paramos šeimai veiksmingumą. *Socialinis darbas*, 2007, Nr. 6(1), p. 44-48.

Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai – nėščiai moteriai, kuri pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturi teisės gauti motinystės pašalpos, iki numatytos gimdymo datos likus 70 kalendorinių dienų skiriama 2 bazinių socialinių išmokų dydžio vienkartinė išmoka.

Vienkartinė išmoka vaikui – skiriama 11 bazinių socialinių išmokų dydžio vienkartinė išmoka kiekvienam gimusiam vaikui, taip pat įvaikintam vaikui, neatsižvelgiant į tai, kad jau buvo išmokėta išmoka gimusiam vaikui.

Išmoka vaikui:

- 1) šeimoje, auginančioje vieną ar du vaikus kiekvienam vaikui skiriama 0,75 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka per mėnesį nuo vaiko gimimo dienos, iki sukaks 3 metai. Kiekvienam vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniam, kuris mokosi pagal bendrojo lavinimo programą ir/ar pagal formaliojo profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti, bet ne ilgiau, kaip iki jam sukanka 21 metai, skiriama 0,4 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka per mėnesį. Tokio pat dydžio išmoka skiriama ir kiekvienam globojamam vaikui;
- 2) šeimoje, auginančioje tris ir daugiau vaikų kiekvienam vaikui skiriama 1,1 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka per mėnesį nuo vaiko gimimo dienos, iki sukaks 3 metai. Kiekvienam vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniam, jei jis mokosi pagal bendrojo lavinimo programą, pagal formaliojo profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti ar studijuoja aukštojoje mokykloje pagal dienos studijų formos nuosekliųjų studijų programą (įskaitant ir akademinį atostogų laikotarpį), bet ne ilgiau, kaip iki jam sukanka 24 metai, skiriama 0,75 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka per mėnesį.

Išmoka vaikui nepriklauso, jei jis yra pilnametis ar emancipuotas ir turi savo vaikų, asmuo susituokia, yra paskelbta jo paieška arba jis teismo pripažintas nežinia kur esančiu, yra pilnametis, atliekantis bausmę, sulaikytas ar suimtas.

Išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui – kiekvienam privalomosios pradinės karo tarnybos kario vaikui jo tėvo tarnybos laikotarpiu skiriama 1,5 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka per mėnesį.

Globos (rūpybos) išmoka – kiekvienam vaikui, kuriam nustatyta globa (rūpyba) šeimoje ar vaikų globos institucijoje, jo globos (rūpybos) laikotarpiu skiriama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka per mėnesį. Vaikui, kuriam nustatyta globa (rūpyba) šeimynoje, jo globos (rūpybos) laikotarpiu skiriama 8 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka per mėnesį. Tai logiškas įstatymų leidėjo sprendimas, nes šeimoje augančiam vaikui globėjai (rūpintojai) gali skirti daugiau lėšų negu vaikui augančiam šeimynoje. Jei

pasibaigus vaiko globai (rūpybai) dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos sudarymo asmuo mokosi pagal bendrojo lavinimo programą, pagal formaliojo profesinio mokymo programą ar studijuoja aukštojoje mokykloje pagal dienos studijų formos nuosekliųjų studijų programą (įskaitant ir akademinį atostogų laikotarpį), taip pat tuo atveju, kai yra mirę pilnamečio asmens abu tėvai (turėtas vienintelis iš tėvų), mokymosi laikotarpiu, bet ne ilgiau, kaip iki asmeniui sukanka 24 metai, skiriama ir kartą per mėnesį mokama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka. Globos (rūpybos) išmoka neskiriama, jei vaikas yra sulaikytas, suimtas, atlieka bausmę, paskelbta jo paieška ar teismo pripažintas nežinia kur esančiu, bei, jei vaiko laikinoji globa (rūpyba) nustatyta tėvų prašymu dėl jų laikino išvykimo iš Lietuvos Respublikos.

Vienkartinė išmoka įsikurti – asmeniui, pasibaigus jam nustatytai globai (rūpybai) dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos sudarymo, skiriama 75 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka įsikurti. Ši išmoka neskiriama, jei asmuo yra išlaikomas (nemokamai gauna nakvynę ir maistą) valstybės ar savivaldybės finansuojamoje įstaigoje ir jei vaiko laikinoji globa (rūpyba) buvo nustatyta tėvų prašymu dėl jų laikino išvykimo iš Lietuvos Respublikos. Ji gali būti panaudota būstui pirkti; sumokėti daliai paskolos būstui statyti arba pirkti; būsto nuomai; mokesčiams už komunalines paslaugas; būstui remontuoti arba rekonstruoti; baldams, buitinei, vaizdo ir garso technikai, namų apyvokos reikmenims, vienam asmeniui kompiuteriui įsigyti; studijų kainai padengti ar žemės sklypui įsigyti⁶⁵.

4.1.2. Šalpos išmokos

Lietuvos Respublikoje yra nustatytos šios šalpos išmokos – šalpos pensijos, šalpos našlaičių pensijos, slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinės kompensacijos, šalpos kompensacijos. Būtina aptarti, kiekvienos šalpos išmokos skyrimo sąlygas ir jų dydžius, kad geriau būtų suprantama šių socialinių išmokų svarba jas gaunantiems asmenims.

Šalpos pensijos. Asmenys, kurie patenka į Valstybinių šalpos išmokų įstatymo⁶⁶ nurodytą subjektų ratą ir kurie neturi teisės gauti didesnių arba tokio pat dydžio pensijų ir/ar pensijų išmokų, turi teisę gauti šalpos pensiją. Šalpos pensijos dydis priklauso nuo asmenų sveikatos būklės, kuo ji sunkesnė, tuo šalpos pensija yra didesnė. Šalpos pensiją gauna:

---

⁶⁵ Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 89-1706; 2004 Nr. 88-3208.

⁶⁶ Valstybės žinios, 1994, Nr. 96-1873; 2005, Nr. 71-2556.

- 1) neįgalūs vaikai (su sunkiu neįgalumu – 2 bazinių pensijų dydžio, su vidutiniu neįgalumu – 1,5 bazinės pensijos dydžio, su lengvu neįgalumu – 1 bazinės pensijos dydžio). Jie kartu su šalpos pensijomis turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlaičių ar našlių pensijas ir/ar valstybines našlaičių pensijas;
- 2) asmenys, pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki 24 metų, jeigu patirta trauma ar liga buvo iki 24 m., o netektas darbingumas nustatytas vėliau – iki 26 m. (netekę 75-100 procentų darbingumo – 2 bazinių pensijų dydžio, netekę 60-70 procentų darbingumo – 1,5 bazinės pensijos dydžio, netekę 45-55 procentų darbingumo – 0,75 bazinės pensijos dydžio). Šie asmenys taip pat turi teisę į valstybines socialinio draudimo našlaičių ar našlių pensijas ir/ar valstybines našlaičių pensijas;
- 3) tėvai (įtėviai), globėjai ar rūpintojai, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, ir kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis (netekę 75-100 procentų darbingumo – 1,5 bazinės pensijos dydžio, netekę 60-70 procentų darbingumo – 1 bazinės pensijos dydžio). Šie asmenys kartu su šalpos pensijomis turi teisę gauti našlių pensijas;
- 4) motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų penkis ar daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžių arba pripažintos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, netekusiomis 60 procentų ir daugiau darbingumo (netekusios 75-100 procentų darbingumo – 1,5 bazinės pensijos dydžio, netekusios 60-70 procentų darbingumo – 1 bazinės pensijos dydžio). Jos kartu su šalpos pensijomis taip pat turi teisę gauti našlių pensijas;
- 5) kiti asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (išskyrus aukščiau išvardintus). Asmenys, netekę 75-100 procentų darbingumo gauna 1 bazinės pensijos dydžio, o sukakę senatvės pensijos amžių ar netekę 60-70 procentų darbingumo – 0,9 bazinės pensijos dydžio šalpos pensiją).

Šalpos pensijos užtikrina asmenims, turintiems teisę jas gauti, bent minimalias lėšas, reikalingas socialinių poreikių patenkinimui.

Šalpos našlaičių pensijos. Lietuvos Respublika siekia užtikrinti kuo palankesnes sąlygas, vaikams netekusiems tėvų. Ne visos našlaičiams mokamos išmokos yra susiję su

valstybiniu socialiniu draudimu. Valstybė, atsižvelgdama į našlaičių amžių, jiems moka šalpos našlaičių pensijas. Šią pensiją turi teisę gauti asmenys:

- 1) nesukakę 18 metų;
- 2) sukakę 18 metų ir mokosi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, tačiau ne vyresni negu 24 metų;
- 3) sukakę 18 metų ir yra pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. - invalidais) iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukako 18 metų, jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai).

Našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų (įtėvių), šalpos našlaičių pensijos skiriamos už kiekvieną iš mirusių tėvų (įtėvių). Mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti šalpos našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir juos įvaikinus. Šalpos našlaičių pensijos skiriamos ir mokamos asmenims, neturintiems teisės gauti didesnių arba tokio pat dydžio pensijų ir/ar pensijų išmokų. Tačiau yra numatyta viena išimtis – asmeniui, turinčiam teisę gauti šalpos našlaičių pensiją, ši pensija skiriama ir mokama nepaisant to, kad šis asmuo turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją ir/ar valstybinę našlaičių pensiją už mirusį kitą iš tėvų (įtėvių). Šalpos našlaičių pensija skiriama ir mokama 0,5 bazinės pensijos dydžio kiekvienam vaikui. Kai teisę gauti šią pensiją turi 4 ar daugiau mirusiojo vaikų (įvaikių), 1,5 bazinės pensijos skiriama ir mokama visiems mirusiojo vaikams (įvaikiams) lygiomis dalimis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šalpos našlaičių pensijos skiriamos ir mokamos nepaisant to, kad mirusysis, kurio vaikai (įvaikiai) turi teisę gauti šalpos našlaičio pensiją, iki mirties ar paskelbimo mirusiu negyveno nuolat Lietuvos Respublikoje.

Slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinės kompensacijos. Valstybinių šalpos išmokų įstatyme nustatyta, kad vaikai, kuriems nustatytas sunkus ar vidutinis neįgalumas; nedarbingi ar iš dalies darbingi asmenys, netekę 60 procentų ir daugiau darbingumo; sukakę senatvės pensijos amžių asmenys turi teisę gauti slaugos ar priežiūros išlaidų tikslinę kompensaciją:

- 1) Slaugos išlaidų tikslinė kompensacija asmenims, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis (vaikams ir asmenims iki 24 metų (jeigu patirta trauma ar liga buvo iki 24 m., o netektas darbingumas nustatytas vėliau – iki 26 m.) – 2,5 bazinės pensijos dydžio, kitiems asmenims – 1,5 bazinės pensijos dydžio).
- 2) Priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinė kompensacija asmenims, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis (vaikams, kuriems nustatytas

sunkus neįgalumas ir asmenims netekusiems 75-100 procentų darbingumo) – 1 bazinės pensijos dydžio, vaikams, kuriems nustatytas vidutinis neįgalumas ir asmenims netekusiems 60-70 procentų darbingumo – 0,5 bazinės pensijos dydžio).

Šalpos kompensacija. Paskutinė šalpos išmokų rūšis, skiriama tėvams (tėviams), kurie iki 1995 m. sausio 1 d. ne mažiau kaip 10 metų slaugė namuose vaikus invalidus arba vaikus, pripažintus I ar II grupės invalidais nuo vaikystės arba tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų bei motinoms, kurios iki 1995 m. sausio 1 d. pagimdė penkis ar daugiau vaikų ir išaugino juos iki 8 metų. Šalpos kompensacijos, kurių dydis – 1,5 bazinės pensijos, skiriamos nurodytiems asmenims, sukakusiems penkeriais metais mažesnę už senatvės pensijos amžių arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo.

4.1.3. Socialinė pašalpa ir būsto šildymo, šalto bei karšto vandens išlaidų kompensacijos

Valstybė teikia socialines paslaugas (bendrasias ir specialiąsias) bei piniginę socialinę paramą skurstantiems asmenims. Piniginė socialinė parama rūšys yra socialinė pašalpa bei būsto šildymo išlaidų, išlaidų šaltam vandeniui ir išlaidų karštam vandeniui kompensacijos (toliau – būsto šildymo, šalto bei karšto vandens išlaidų kompensacijos).

Socialinė pašalpa yra teikiama šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims, jeigu jie atitinka tam tikras sąlygas:

- 1) šeimos nariai yra nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys asmenys;
- 2) nuosavybės teise turimo turto vertė neviršija nustatyto turto vertės normatyvo, kuris nustatomas atsižvelgiant į būsto, žemės sklypo normatyvus ir kainas bei kilnojamojo turto, piniginių lėšų, vertybinių popierių ir pajų normatyvą;
- 3) pajamos per mėnesį yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas šeimai arba vienam gyvenančiam asmeniui.

Socialinė pašalpa sudaro 90 procentų skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų šeimai arba vienam gyvenančiam asmeniui ir vidutinių šeimos arba vieno gyvenančio asmens pajamų per mėnesį, išskyrus nurodytą socialinę pašalpą skiriamą tik vaikui. Socialinė pašalpa vaikui sudaro 90 procentų skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų vienam šeimos nariui ir vidutinių šeimos pajamų vienam šeimos nariui per mėnesį. Socialinė pašalpa skiriama 3 mėnesiams nuo prašymo-paraiškos pateikimo mėnesio pirmos dienos, jei kreipimosi metu šeimos nariai arba vienas gyvenantis asmuo turi teisę į

šiā pašalpa. Socialinė pašalpa gali būti teikiama pinigais ir nepinigine forma (maisto produktais, drabužiais ir kitomis reikalingomis prekėmis, kortelėmis, skirtomis pirkti maisto parduotuvėse, maitinimo talonais, apmokant vaikų maitinimo išlaidas mokyklose ar dienos centruose ir kt.). Nepiniginės formos socialinės pašalpos įtvirtinimas Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatyme⁶⁷ yra sveikintinas įstatymų leidėjo veiksmas, nes savivaldybių administracijoms suteikiama teisė teikti nepiniginės formos socialines pašalpas socialinės rizikos šeimoms ar asmenims ir tais atvejais, kai bent vienas šeimos narys ar vienas gyvenantis asmuo nevykdo pinigine socialinę paramą gaunančių asmenų pareigų (pvz., nepraneša apie materialinės padėties pasikeitimą, savivaldybių socialiniams darbuotojams nesuteikiama galimybė tikrinti gyvenimo sąlygas, turimą turtą ir užimtumą ir kt.). Tokiu būdu užtikrinama bent minimali socialinė parama asmenims, padedanti šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims visiškai nenuskursti. Nepiniginės formos socialinės pašalpos teikimo galimybė ypač gerai užtikrina socialinės rizikos šeimose⁶⁸ gyvenančių vaikų interesus, nes pinigais gaunamą pašalpą neretai tėvai skiria alkoholiui, visiškai nekreipdami dėmesio į alkstančius savo vaikus.

Būsto šildymo, šalto bei karšto vandens išlaidų kompensacijos teikiamos asmenims, kurie:

- 1) nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje;
- 2) turi turto, kurio vertė neviršija nustatyto turto vertės normatyvo, kuris nustatomas atsižvelgiant į būsto, žemės sklypo normatyvus ir kainas bei kilnojamojo turto, piniginių lėšų, vertybinių popierių ir pajų normatyvą;
- 3) išlaidos už būsto šildymą (šildymo sezono metu), kai būsto naudingasis plotas bei atskirų energijos ir kuro rūšių sąnaudos būstui šildyti ne didesni nustatytus normatyvus, viršija 20 procentų skirtumo tarp šeimos arba vieno gyvenančio asmens pajamų ir valstybės remiamų pajamų šeimai arba vienam gyvenančiam asmeniui dydžio;
- 4) išlaidos už faktinį šalto vandens bei nuotekų kiekį, bet ne didesnę už nustatytą normatyvą, viršija 2 procentus šeimos arba vieno gyvenančio asmens pajamų;

---

⁶⁷ Valstybės žinios, 2003, Nr. 73-3352; 2006, Nr. 130-4889.

⁶⁸ Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui.

- 5) išlaidos už karštą vandenį, kurio kiekis bei atskirų energijos ar kuro rūšių sąnaudos karštam vandeniui ne didesni už nustatytus normatyvus, viršija 5 procentus šeimos arba vieno gyvenančio asmens pajamų.

Šios kompensacijos skiriamos 3 mėnesiams nuo mėnesio, kurį šeima ar vienas gyvenantis asmuo įgijo teisę į kompensacijas, pirmos dienos, tačiau ne daugiau kaip už 2 praėjusius iki prašymo-paraiškos pateikimo mėnesius, jei šeimos nariai arba vienas gyvenantis asmuo kreipimosi metu ir laikotarpį, už kurį skiriamos kompensacijos, turėjo teisę gauti kompensacijas. Po 3 mėnesių reikia kreiptis iš naujo. Tokiu būdu užtikrinama socialinė parama tiems asmenims, kuriems jos labiausiai reikia, bei sumažinamos galimybės piktnaudžiauti socialine parama. Būsto šildymo, šalto bei karšto vandens kompensacijos teikiamos pinigais arba pervedant, apskaičiuotų kompensacijų sumą, į energiją, kurą, šaltą bei karštą vandenį tiekiančių įmonių atsiskaitomąsias sąskaitas bankuose.

Norintys gauti piniginę socialinę paramą asmenys turi dirbti (per 3 mėnesių laikotarpį dirbo ne mažiau kaip du trečdalius maksimalios darbo laiko trukmės nuo įsidarbinimo pradžios ne mažiau kaip kalendorinį mėnesį, ir jiems apskaičiuotas darbo užmokestis yra ne mažesnis už minimalią mėnesinę algą arba minimalų valandinį atlygį proporcingai dirbtam laikui arba atliktam darbui) arba nedirbti dėl socialiai reikšmingų priežasčių:

- 1) mokosi dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose ir kitų formaliojo švietimo įstaigų dieniniuose skyriuose, kol jiems sukaks 24 metai;
- 2) asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių arba gaunantys bet kokios rūšies pensiją, pensijų išmokas ir (ar) šalpos išmokas;
- 3) asmenys yra bedarbiai, gaunantys nedarbo socialinio draudimo išmoką arba mokymosi laikotarpį – mokymosi stipendiją, arba dirbantys viešuosius darbus;
- 4) vaikai nuo 16 iki 18 metų, kurie mokosi, dirba, yra įsiregistravę teritorinėje darbo biržoje; įstatymų nustatyta tvarka jiems yra nustatytas neįgalumas; nėštumo metu;
- 5) asmenys yra ne trumpiau kaip 6 mėnesius įsiregistravę teritorinėje darbo biržoje ir kt.⁶⁹.

---

⁶⁹ Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 73-3352; 2006, Nr. 130-4889.

4.1.4. Transporto išlaidų ir lengvųjų automobilių įsigijimo, jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos

Neįgaliesiems, turintiems sutrikusią judėjimo funkciją, mokamos transporto išlaidų ir lengvųjų automobilių įsigijimo, jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos. Taip skatinama šiuos asmenis, kuo daugiau judėti bei neatsiriboti nuo visuomenės. Specialiojo transporto išlaidų kompensacijos poreikį ir specialiojo lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikį nustato ir atitinkamas pažymas išduoda:

- 1) NDNT – asmenims iki senatvės pensijos amžiaus;
- 2) asmens sveikatos priežiūros įstaigos, prie kurios asmuo yra prisirašęs, gydytojų konsultacinė komisija (toliau – GKK) – asmenims, sukakusiems senatvės pensijos amžiaus⁷⁰.

Transporto išlaidų kompensacija, sutrikusią judėjimo funkciją turintiems asmenims, mokama kiekvieną mėnesį. Jos dydis yra 0,25 bazinės socialinės išmokos. Ši kompensacija mokama už einamąjį mėnesį asmeniui arba jo tėvams arba globėjams (rūpintojams) ir naudojama pagal tikslinę paskirtį asmens transporto paslaugų poreikiui tenkinti. Svarbu pabrėžti, kad transporto išlaidų kompensacija, negauta dėl asmens mirties, neišmokama. Transporto išlaidų kompensacija mokama laikotarpiu, kuriuo asmeniui nustatytas šis poreikis, t. y. kompensacija asmeniui mokama iki tos dienos (imtina), iki kurios asmeniui nustatytas specialiojo transporto išlaidų kompensacijos poreikis. Jei pasibaigus specialiojo transporto išlaidų kompensacijos poreikio nustatymo terminui, šis poreikis nustatomas pakartotinai, transporto išlaidų kompensacijos mokėjimas pratęsiamas nuo naujai išduotoje Specialiojo transporto išlaidų kompensacijos poreikio nustatymo pažymoje nurodytos šio poreikio nustatymo datos, jei dėl šios kompensacijos mokėjimo pratęsimo asmuo kreipėsi per 12 mėnesių nuo specialiojo transporto išlaidų kompensacijos poreikio nustatymo pakartotinai dienos.

Lengvųjų automobilių įsigijimo, jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacija mokama, kai asmuo įsigyja lengvąjį automobilį, jį techniškai pritaiko (įrengia rankinį valdymą) ir/ar remontuoja. Asmenims, kuriems nustatytas specialusis lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikis, kartą per 6 metus mokamos iki 32 bazinių socialinio išmokų (atsižvelgiama į faktines išlaidas) dydžio lengvųjų automobilių įsigijimo, jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos,

---

⁷⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir sveikatos apsaugos ministro 2005 m. gegužės 4 d. įsakymas Nr. A1-120/V-346 „Dėl specialiųjų nuolatinės slaugos, nuolatinės priežiūros (pagalbos), lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos ir transporto išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo kriterijų sąrašo, tvarkos aprašo ir pažymų formų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 60-2130.

jeigu šie asmenys patys gali vairuoti šiuos lengvuosius automobilius. Teisę į naują kompensaciją asmenys vėl įgyja po 6 metų, terminą skaičiuojant nuo paskutinio sprendimo dėl kompensacijos skyrimo dienos. Įsidėmėtina, kad automobilio, įsigyto iki to laiko, kol NDNT arba GKK asmeniui nustatė specialiojo lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikį, įsigijimo išlaidos nekompensuojamos, taip pat ši kompensacija nemokama, jei asmuo, turintis teisę ją gauti, miršta⁷¹.

Šios kompensacijos taip pat nemokamos tuo metu, kai neįgalusis, turintis teisę jas gauti, atlieka bausmę laisvės atėmimo įstaigoje⁷². Tokia įstatymų leidėjo nuostata yra sveikintina, nes šių kompensacijų tikslas yra padėti socialinės rizikos paveiktiems asmenims integruotis į visuomenę, o ne jai kenkti, darant nusikalstamas veikas.

4.1.5. Socialinė parama mokiniams

Mokiniams, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokyklose, profesinėse mokyklose, ikimokyklinio ugdymo mokyklose ar pas kitą švietimo teikėją (išskyrus laisvąjį mokytoją) pagal bendrojo lavinimo (pradinio, pagrindinio, vidurinio ar specialiojo ugdymo) ar priešmokyklinio ugdymo programas ir kurie atitinka Socialinės paramos mokiniams įstatymo⁷³ nustatytus reikalavimus yra skiriama socialinė parama: nemokamas maitinimas ir parama mokinio reikmenims įsigyti. Mokiniai turi teisę:

- 1) gauti nemokamus pietus ir paramą mokinio reikmenims įsigyti, jeigu pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio;
- 2) gauti nemokamus pusryčius, nemokamus pietus ir paramą mokinio reikmenims įsigyti, jeigu pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės kaip 1 valstybės remiamų pajamų dydis;

Mokinio reikmenims įsigyti (įskaitant pirkimo pridėtinės vertės mokestį) skiriama 120 procentų bazinės socialinės išmokos dydžio suma vienam mokiniui per kalendorinius metus.

---

⁷¹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. liepos 8 d. įsakymas Nr. A1-234 „Dėl Transporto išlaidų kompensacijos ir lengvųjų automobilių įsigijimo ir jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos mokėjimo neįgaliesiems, turintiems sutrikusią judėjimo funkciją, ir šeimoms, auginančioms neįgalų vaiką (įvaikį) iki 18 metų, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, arba neįgalų vaiką (įvaikį), kuriam iki 2005 m. liepos 1 d. buvo pripažinta visiška negalia, tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2008, Nr. 79-3124.

⁷² Lietuvos Respublikos transporto lengvatų įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 32-890.

⁷³ Valstybės žinios, 2006, Nr. 73-2755; 2008, Nr. 63-2382.

4.1.6. Laidojimo pašalpa

Mirties atveju ne tik prarandamas pajamų šaltinis, bet ir patiriamos didelės išlaidos. Todėl socialinės apsaugos sistema rūpinasi dalies laidojimo kaštų padengimu. Paprastai laidojimo pašalpą sudaro fiksuota pinigų suma, kuri išmokama žmonėms, turėjusiems laidojimo išlaidų.

Laidojimo pašalpa skiriama mirus:

- 1) Lietuvos Respublikos piliečiui, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje;
- 2) Lietuvoje – užsieniečiui (užsienio valstybės pilietybę turinčiam asmeniui arba asmeniui be pilietybės), kuris turėjo leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje;
- 3) Lietuvoje – asmeniui, kuris įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje turinčiam pabėgėlio statusą.

Laidojimo pašalpa yra išmokama aukščiau išvardintų asmenų šeimos nariui ar kitam juos laidojančiam asmeniui. Pabrėžtina, kad Laidojimo pašalpa taip pat mokama, kai Lietuvos Respublikos piliečio, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, turinčio leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje užsieniečio, įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje turinčio pabėgėlio statusą asmens vaikas gimsta negyvas (ne mažiau kaip 22 nėštumo savaitių kūdikis). Šiuo atveju pašalpa išmokama vienam iš gimusio negyvo vaiko tėvų arba jį laidojančiam asmeniui.

Lietuvoje nustatytas laidojimo pašalpos dydis yra 8 bazinių socialinių išmokų dydžio. Laidojimo pašalpa nemokama tuo atveju, kai mirusysis laidojamas valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšomis⁷⁴.

4.2. Socialinės paslaugos – socialinės paramos dalis

Socialinės paslaugos Lietuvoje buvo įteisintos 1994 metais, patvirtinus socialinės paramos koncepciją, kurioje socialinė parama buvo numatyta teikti trimis būdais:

- 1) pašalpomis ir piniginėmis išmokomis;
- 2) šalpa daiktais;
- 3) socialinėmis paslaugomis ir globa⁷⁵.

---

⁷⁴ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl paramos mirties atveju“. Valstybės žinios, 1993, Nr. 73-1371.

⁷⁵ GUOGIS A.; GUDELIS D. Socialinių paslaugų sektoriaus plėtros galimybės Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr. 12, p. 77-85.

Socialinių paslaugų įstatyme⁷⁶ socialinės paslaugos apibrėžiamos kaip paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimoms) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Socialinių paslaugų sampratą patikslina išskiriami trys šių paslaugų tikslai. Svarbiausias socialinių paslaugų tikslas – patenkinti asmens gyvybinius poreikius ir sudaryti žmogaus orumą nežeminančias sąlygas, kai jie patys nepajėgūs to pasiekti savarankiškai. Tai paslaugos, orientuotos bent į minimalų poreikių patenkinimą. Galutinis socialinių paslaugų tikslas – atkurti žmogaus gebėjimą funkcionuoti visuomenėje, kad jis pats galėtų savimi toliau savarankiškai pasirūpinti. Socialinės paslaugos gali būti teikiamos ir prevenciniais tikslais, siekiant užkirsti kelią atsirasti problemoms⁷⁷.

Socialinių paslaugų svarba nuolat didėja, nes žmonėms, gaunantiems tiek dideles, tiek mažas pajamas, socialinės paslaugos yra reikalingos. Kadangi vyksta spartus senėjimo procesas, vis dažniau socialinių paslaugų gali prireikti senesnio amžiaus žmonėms. Be to, šeima, be valstybės pagalbos ne visada pajėgia pasirūpinti savo silpnaisiais nariais. Todėl socialinės apsaugos ir darbo ministerija, apskričių viršinininkų administracijos bei savivaldybės turi bendradarbiauti su šeimos nariais, savanoriais, nepelno siekiančiomis organizacijomis, ir padėti šeimoms teikiant bei organizuojant socialines paslaugas⁷⁸.

Teikiant socialines paslaugas įvairioms socialinėms grupėms Lietuvoje, kyla šių paslaugų veiksmingo plėtojimo problemos. Pagrindinė problema yra ta, kad nėra tiksliai apibrėžta valstybės ir savivaldybių finansinė atsakomybė, be to, tarpusavyje nesuderintos šių lygių funkcijos organizuojant socialinių paslaugų teikimą. Už socialinių paslaugų teikimą kai kurioms visuomenės grupėms (seniems žmonėms, vaikams ir neįgaliesiems) atsakomybė tenka kelioms valdymo grandims: centrinei valdžiai, apskritims, savivaldybei.

Senyvo amžiaus žmonės, kuriuos savivaldybės apgyvendina globos namuose, ne visada būna patenkinti šia suteikta socialine paslauga. Daugelis tokių globotinių, patys mielai rinktųsi nestacionarines paslaugas arba globą namuose. Savivaldybės turėtų stengtis pasiūlyti bendruomenines ar pagalbos namuose paslaugas, užuot siūlę globos įstaigas. Socialinės paslaugos pripažįstamos turinčiomis geriausių plėtros perspektyvų,

---

⁷⁶ Valstybės žinios, 2006, Nr. 17-589.

⁷⁷ ŽALIMIENĖ L. Socialinės paslaugos. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003, p. 18. ISBN 9986-19-530-6.

⁷⁸ MEDAIŠKIS T.; MURAUŠKAITĖ V. Socialinės apsaugos sistema. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą <http://www.un.lt/images/socialine_raida/lt/1998/3SKYRIUS.pdf>.

palyginti su kitomis socialinės apsaugos sritimis, o paslaugos namuose išsiskiria geriausiomis perspektyvomis tarp kitų paslaugų rūšių. Nestacionarinės paslaugos ir paslaugos namuose vertinamos dėl išaugančio socialinio saugumo ir socialinės sanglaudos bei mažesnio stigmatizacijos poveikio. Vertinant nestacionarinių ir paslaugų namuose reikšmę, vis dažniau ir vis aktualiau pabrėžiama įgalinimo tema, kuri socialinių paslaugų gavėjus tiesiogiai veda į socialinį-politinį aktyvumą ir įsidarbinimą, t. y. į socialinės atskirties pašalinimą⁷⁹.

Socialinės paslaugos skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias. Savivaldybės iš pradžių teikia bendrąsias socialines paslaugas. Jos teikiamos asmenims (šeimoms), kurių gebėjimai savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimoms) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime gali būti ugdomi ar kompensuojami atskiromis, be nuolatinės specialistų pagalbos teikiamomis paslaugomis. Bendrosioms socialinėms paslaugoms priskiriamos informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, sociokultūrinės paslaugos, transporto organizavimo, maitinimo organizavimo, aprūpinimo būtiniausiaisiais drabužiais ir avalyne bei kitos paslaugos. Jeigu minėtiems asmenims nepakanka bendrųjų socialinių paslaugų arba jos yra neveiksmingos, tada jiems yra teikiamos specialiosios socialinės paslaugos. Specialiosioms paslaugoms priskiriama:

- 1) socialinė priežiūra – visuma paslaugų, kuriomis asmeniui (šeimai) teikiama kompleksinė pagalba, kuriai nereikia nuolatinės specialistų priežiūros. Socialinei priežiūrai priskiriamos pagalbos į namus, socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo, laikino apnakvindinimo bei kitos paslaugos;
- 2) socialinė globa – visuma paslaugų, kuriomis asmeniui teikiama kompleksinė pagalba, kuriai reikia nuolatinės specialistų priežiūros. Socialinė globa pagal trukmę skirstoma į dienos, trumpalaikę ir ilgalaikę.

Atskirais savivaldybės nustatytais atvejais, kai bendrąsias socialines paslaugas ir socialinę priežiūrą asmeniui (šeimai) yra veiksmingiau organizuoti ir teikti pinigais, šios paslaugos gali būti keičiamos į piniginę išmoką – pagalbos pinigus⁸⁰.

---

⁷⁹ GUOGIS A. Socialinių paslaugų ekonominiai svertai Lietuvos savivaldybėse. *Socialinis darbas*, 2005, Nr. 4(1), p. 66-73.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 17-589.

IŠVADOS

Išanalizavus magistrinio darbo temą, galima pateikti tokias išvadas:

1. Socialinės rizikos sąvoka nėra tiksliai apibrėžiama jokiame Lietuvos Respublikos įstatyme ar poįstatyminiame akte. Lietuvos Respublikos teisės aktuose nėra konkretizuojamos ir socialinės rizikos rūšys. Todėl teisinio reglamentavimo trūkumas gali sukelti problemų norint socialinės apsaugos poreikius pripažinti kaip socialinę riziką.

2. Lietuvoje veikianti socialinės apsaugos sistema, kurią sudaro socialinis draudimas ir socialinė parama, apsaugo visas į socialinės rizikos veikimo apimtį patenkančias asmenų grupes. Teisę į socialines išmokas turi ne tik socialiniu draudimu apsidraudę asmenys, bet ir tie asmenys, kurie neturi pakankamai lėšų pragyvenimui arba patenkantys į teisės aktais nustatytas asmenų grupes, kuriems teikiama socialinė parama.

3. Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į moterų ir vyrų lygybės principą, turėtų suvienodinti pensinio amžiaus ribą moterims ir vyrams. Amžiaus ribos vienodinimas neturėtų būti atliekamas didinant vyrų pensinio amžiaus ribą, nes priešingu atveju Lietuvoje susidarytų situacija, kai vyrų pensinio amžiaus riba būtų didesnė už vidutinę tikėtiną gyvenimo trukmę.

4. Ligos pašalpos mokėjimo tvarkos pakeitimas ligos ir motinystės socialiniu draudimu apsidraudusių asmenų nenaudai gali susilpninti pasitikėjimą valstybe bei pažeisti teisėtų lūkesčių principą, todėl priimant tokius sprendimus įstatymų leidėjas turėtų visapusiškai įvertinti visas teigiamas ir neigiamas ligos pašalpos mokėjimo tvarkos pakeitimo puses.

5. Įstatymų leidėjas, nustatęs, kad moterys norėdamos gauti motinystės pašalpą, turi turėti didesnę nei 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą, gali sukelti tokią situaciją, kad šios moterys liks socialiai neapsaugotos, nes dėl reikiamo stažo neturėjimo jos praras teisę į motinystės pašalpą. Įstatymų leidėjui vertėtų dar kartą apsvarstyti ar tokie įstatymų pakeitimai užtikrins tinkamą motinystės apsaugą.

6. Asmenims yra suteikiama socialinė parama, siekiant užtikrinti minimalią jų gyvenimo kokybę. Socialinė parama priklauso nuo teisės aktais nustatytų bazinių dydžių (pvz. bazinės socialinės išmokos, valstybinės bazinės socialinio draudimo pensijos). Šie dydžiai nebeatspindi tikrosios padėties ir nebeužtikrina minimalaus pragyvenimo lygio asmenims dėl pasikeitusių ekonominių sąlygų ir išaugusių kainų. Įstatymų leidėjas turėtų nustatyti tokius bazinius dydžius ir su jais susijusią socialinę paramą, kad valstybės remiamiems asmenims būtų užtikrinami bent minimalūs poreikiai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS:

I. NORMINĖ LITERATŪRA

1. JT Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=335882&p_query=&p_tr2=>.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.
5. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 89-1706; 2004 Nr. 88-3208.
6. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.
7. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. IX-1904; 2004, Nr. 4-26.
8. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Valstybės žinios, 1991, Nr. 36-969; 2004, Nr. 83-2983.
9. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 110-3207; 2003, Nr. 114-5114.
10. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765; 2003, Nr. 75-3473.
11. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3472.
12. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 73-3352; 2006, Nr. 130-4889.
13. Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 73-2755; 2008, Nr. 63-2382.
14. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 17-589.
15. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 55-1287; 2002, Nr. 123-5512.
16. Lietuvos Respublikos transporto lengvatų įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 32-890.
17. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.

18. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.
19. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5116.
20. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 96-1873; 2005, Nr. 71-2556.
21. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 67-1656.
22. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl paramos mirties atveju“. Valstybės žinios, 1993, Nr. 73-1371.
23. Lietuvos respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 86 „Dėl Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 10-284.
24. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir sveikatos apsaugos ministro 2005 m. gegužės 4 d. įsakymas Nr. A1-120/V-346 „Dėl specialiųjų nuolatinės slaugos, nuolatinės priežiūros (pagalbos), lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos ir transporto išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo kriterijų sąrašo, tvarkos aprašo ir pažymų formų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 60-2130.
25. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. liepos 8 d. įsakymas Nr. A1-234 „Dėl Transporto išlaidų kompensacijos ir lengvųjų automobilių įsigijimo ir jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos mokėjimo neįgaliesiems, turintiems sutrikusią judėjimo funkciją, ir šeimoms, auginančioms neįgalų vaiką (įvaikį) iki 18 metų, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, arba neįgalų vaiką (įvaikį), kuriam iki 2005 m. liepos 1 d. buvo pripažinta visiška negalia, tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2008, Nr. 79-3124.
26. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004 m. balandžio 8 d. įsakymas Nr. V-208 „Dėl Būtiniosios medicinos pagalbos ir Būtiniosios medicinos pagalbos paslaugų teikimo tvarkos bei masto patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 55-1915.
27. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 21(1) ir 24 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XIP-500(2).
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr.

142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios, 1997, Nr. 23-546.

29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2002, 113-5057.

II. SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. BAGDONAS A.; LAZUTKA R.; VAREIKYTĖ A.; ŽALIMIENĖ L. *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2007. ISBN 978-9955-636-06-9.
2. PIETERS D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. ISBN 9986-752-34-5.
3. SCHULTE-MIMBERG U.; ANGELE S.; HEINE W.; *et al. Socialinė apsauga: tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1998. ISBN 9986-806-05-4.
4. TARTILAS J. *Socialinės saugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. ISBN 9955-563-75-3.
5. ŽALIMIENĖ L. *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003.. ISBN 9986-19-530-6
6. BARČIUKIENĖ D. Skurdas Lietuvos kaime: paplitimas, priežastys ir mažinimo būdai. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. 2007, Nr. 4.
7. BRAZIENĖ R., GUŠČINSKIENĖ J. Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 2004, Nr.4.
8. ČEPĖNAITĖ A. D. Senyvo amžiaus žmonių socialinė aprėptis ir demokratinio pilietiškumo apraiškos. *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(1).
9. DROMANTIENĖ L.; KANOPIENĖ V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems. *Socialinis darbas*, 2004, Nr. 3(2).

10. GUOGIS A. Socialinė apsauga ir naujosios viešosios vadybos alternatyva. *Socialinis darbas*, 2005, Nr. 4(2).
11. GUOGIS A. Socialinių paslaugų ekonominiai svertai Lietuvos savivaldybėse. *Socialinis darbas*, 2005, Nr. 4(1).
12. GUOGIS A.; GUDELIS D. Socialinių paslaugų sektoriaus plėtros galimybės Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr. 12.
13. IVAŠKAITĖ V.; LAZUTKA R. Tarptautinės patirties taikymo sudarant Lietuvos skurdo žemėlapi galimybės. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. 2006, Nr. 3.
14. JANČAITYTĖ R. Palankios šeimai politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės. *Socialinis darbas*, 2006, Nr. 5(1).
15. KANOPIENĖ V.; MIKULIONIENĖ S. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje. *Socialinis darbas*, 2006, Nr. 5(2).
16. LAZUTKA R. Pajamos, vartojimas ir skurdas. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber, 2001. ISBN 9955-449-27-6
17. LAZUTKA R. Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber, 2001. ISBN 9955-449-27-6.
18. MACULEVIČIUS J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija*, 2004, t. 56(48).
19. MEDAISKIS T.; MURAUSKAITĖ V. Socialinės apsaugos sistema. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą <http://www.un.lt/images/socialine_raida/lt/1998/3SKYRIUS.pdf>.
20. NAVAITIS G. Požiūris į valstybės paramos šeimai veiksmingumą. *Socialinis darbas*, 2007, Nr. 6(1).
21. PETRYLAITĖ V. Socialinės apsaugos sistemų koordinavimo srities nustatymo problematika reglamentuojant kai kurias Lietuvos socialinės apsaugos išmokas. *Jurisprudencija*, 2008, t. 8(110).
22. SNARSKYTĖ I. Neįgalių asmenų darbo teisinis reglamentavimas: kai kurie aspektai. *Jurisprudencija*, 2007, t. 3(93).
23. TARTILAS J. Nedarbo problema. *Jurisprudencija*, 2005, t. 74 (66).
24. VERIKAS A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89).
25. МАЧУЛЬСКАЯ Е. Е., ГОРБАЧЕВА Ж. А. *Право социального обеспечения*. Москва: Книжный мир, 2001. ISBN 5-8041-0006-8.

SANTRAUKA

Socialinės rizikos sąvoka atskleidžiama per socialinės rizikos rūšis: senatvę, neįgalumą, maitintojo netekimą, ligą, motinystę, nedarbą, sužalojimą darbe, skurdą, šeimos problemas ir medicininės priežiūros būtinumą. Socialinės rizikos rūšys glaudžiai susijusios su socialinės apsaugos išmokomis. Socialinės apsaugos išmokos padeda asmenims išvengti finansinių problemų susidūrus su įvairiomis socialinės rizikos rūšimis.

Šiame darbe nagrinėjama Lietuvos socialinės apsaugos sistema, kuri susideda iš dviejų dalių – socialinio draudimo ir socialinės paramos. Socialinės apsaugos išmokos sugrupuotos pagal tai, kuriai socialinės apsaugos sistemos daliai jos priklauso – socialiniam draudimui ar socialinei paramai. Darbe aptariami socialinio draudimo ir socialinės paramos panašumai bei skirtumai.

Pagrindinis socialinio draudimo sistemos tikslas yra garantuoti pajamas socialiniu draudimu apsidraudusiems asmenims, kurie negali dirbti dėl ligos, motinystės, senatvės, neįgalumo ir kt., kaip numatyta valstybinio socialinio draudimo įstatyme. Darbe analizuojama, kokie subjektai turi teisę gauti socialinio draudimo išmokas. Nurodomi socialinio draudimo išmokų dydžiai, skyrimo sąlygos bei jų mokėjimo trukmė.

Socialinė parama susideda iš socialinės paramos išmokų bei socialinių paslaugų. Didesnis dėmesys skiriamas socialinės paramos išmokoms, nes jos yra vienos iš pagrindinių priemonių mažinti skurdo socialinę riziką.

SUMMARY

The conception of social risk described by kinds of social risks: old age, disability, sickness, death, maternity, unemployment, family responsibilities, work injury, poverty. Social risks are closely related with social security benefits. They protect people against the financial consequences of social risks.

In this work is analysed the social security system of Lithuania, which is consisted of two parts – social insurance and social assistance. Social security benefits ascribed to social insurance or social assistance. In this work is discussed resemblances and differences of social insurance and social assistance.

The key goal of the social insurance system is to guarantee income of the insured in cases of incapacity for work due to disease, maternity, old-age, disability, etc. as provided for in the Law on State Social Insurance. In this work is analysed, which subjects have a right to receive social insurance benefits. Point out the size of social insurance benefits, conditions and duration of payment.

Social assistance system is consisted of social assistance benefits and social services. Greater attention is ascribed to social assistance benefits, because they are one of the main measures to reduce poverty social risk.

PRIEDAS Nr. 1
SOCIALINĖ STATISTIKA (2009 m. balandis)⁸¹

Rodiklio pavadinimas	Rodiklio dydis
Minimalioji mėnesinė alga (MMA)	800 Lt
Minimalusis valandinis atlygis	4,85 Lt
Bazinė mėnesinė alga (BMA)	128 Lt
Bazinis valandinis atlygis	0,76 Lt
Vidutinis darbo užmokestis šalies ūkyje 2008 m. IV ketvirtį	Bruto 2319,1 Lt
	Neto 1773,1 Lt
15-64 m. amžiaus gyventojų užimtumo lygis 2008 m. IV ketvirtį	63,8 %
Vyrų užimtumo lygis	65,9 %
Moterų užimtumo lygis	61,9 %
Nedarbo lygis 2008 m. IV ketvirtį	7,9 %
Bedarbių skaičius 2008 m. IV ketvirtį	129 800 žmonių
Minimali nedarbo socialinio draudimo išmoka	350 Lt
Maksimali nedarbo socialinio draudimo išmoka	1041,6 Lt
Vidutinė nedarbo socialinio draudimo išmoka per mėnesį 2009 m. I ketvirtį	713,6 Lt
Vidutinė senatvės pensija per mėnesį 2009 m. vasarį	811,53 Lt
Vidutinė senatvės pensija per mėnesį, turint būtinaį stažą 2009 m. vasarį	831 Lt
Valstybinė socialinio draudimo bazinė pensija	360 Lt
Valstybinių pensijų bazė	200 Lt
Valstybinės socialinio draudimo našlių pensijos bazinis dydis	70 Lt
2009 metų draudžiamosios pajamos	1488 Lt
Bazinė socialinė išmoka (anksčiau MGL)	130 Lt
Valstybės remiamos pajamos	350 Lt

Šaltinis: Statistikos departamentas, 2009.

⁸¹ Socialinė statistika. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 16 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.socmin.lt/index.php?1713385148>>.

PRIEDAS NR.2
MINIMALUS IR BŪTINĀSIS STAŽAS NETEKTO DARBINGUMO PENSIJAI
GAUTI

Amžius (m.)	Minimalus stažas	Būtināsis stažas
Iki 22	2 mēn.	1 m.
22	4 mēn.	1 m.
23	6 mēn.	1 m.
24	8 mēn.	1 m. 4 mēn.
25	10 mēn.	1 m. 8 mēn.
26	1 m.	2 m.
27	1 m. 2 mēn.	2 m. 4 mēn.
28	1 m. 4 mēn.	2 m. 8 mēn.
29	1 m. 6 mēn.	3 m.
30	1 m. 8 mēn.	3 m. 4 mēn.
31	1 m. 10 mēn.	3 m. 8 mēn.
32	2 m.	4 m.
33	2 m. 2 mēn.	4 m. 4 mēn.
34	2 m. 4 mēn.	4 m. 8 mēn.
35	2 m. 6 mēn.	5 m.
36	2 m. 8 mēn.	5 m. 4 mēn.
37	2 m. 10 mēn.	5 m. 8 mēn.
38	3 m.	6 m.
39	3 m. 6 mēn.	7 m.
40	4 m.	8 m.
41	4 m. 6 mēn.	9 m.
42	5 m.	10 m.
43	5 m. 6 mēn.	11 m.
44	6 m.	12 m.
45	6 m. 6 mēn.	13 m.
46	7 m.	14 m.
47	7 m. 6 mēn.	15 m.
48	8 m.	16 m.
49	8 m. 6 mēn.	17 m.
50	9 m.	18 m.
51	9 m. 6 mēn.	19 m.
52	10 m.	20 m.
53	10 m. 6 mēn.	21 m.
54	11 m.	22 m.
55	11 m. 6 mēn.	23 m.
56	12 m.	24 m.
57	12 m. 6 mēn.	25 m.
58	13 m.	26 m.
59	13 m. 6 mēn.	27 m.
60	14 m.	28 m.
61	14 m. 6 mēn.	29 m.
62	15 m.	30 m.